

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Abdullayeva Sevinc Vidadi

“İslam bankçılıq sisteminin Azərbaycanda tətbiqi perspektivləri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı

060404- “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma

“İqtisadi nəzəriyyə”

Elmi rəhbər

i.e.d. prof. R.Ə. Nəbiyev

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n. dos. N. Ə. Sadıqov

Kafedra müdiri

i.e.d.prof. Ü.Q. Əliyev

B A K I – 2 0 17

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	4
FƏSİL I: ƏNƏNƏVİ BANKÇILIQ SİSTEMİNİN VƏ İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI	8
1.1. ƏNƏNƏVİ BANK SİSTEMİNİN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI	8
1.2. İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI.....	16
FƏSİL II: İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN DÜNYADAKI İNKİŞAFI VƏ MÜXTƏLİF ÖLKƏLƏRDƏ İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİ FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ.....	40
2.1. İslam bankçılıq sisteminin dünyadakı inkişafı	40
2.2. Müxtəlif ölkələrdə İslam bankçılıq sistemi fəaliyyəti.....	46
FƏSİL III: AZƏRBAYCANDA İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN TƏHLİLİ, İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ, GÖRÜLƏN İŞLƏR VƏ PRESPEKTİVLƏRİ	51
3.1. Azərbaycan Respublikasında mövcud İslam bankçılıq sistemi fəaliyyətinin təhlili, İslam Bank fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı problemləri.....	51
3.2. Azərbaycan Respublikası ərazisində İslam bankçılıq sistemi sektorunun perspektivləri	60
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	63
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	68
SUMMARY	74
РЕЗЮМЕ	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı, iqtisadiyyatımızın şaxələndirilməsi, biznes mühitinin liberalaşdırılması, istehsal sahələrinin açılışı, elmi-texnoloji tərəqqi, qəbul edilmiş stratejik yol xəritəsində də öz əksini tapmışdır.

Bütün bu deyilənlərin həyata keçməsinə təmin etmək ucuz və rahat əldə edilə bilən maliyyə resurslarına ehtiyacı daha da artırır. Bununla yanaşı cəmiyyətin bütün təbəqələrinin gedən proseslərdə aktiv iştirakı da maliyyə resurslarının artışına və mayaya dəyərinin ucuzlaşmasına səbəb olacaqdır.

Bildiyiniz kimi, ölkəmizdə maliyyə resurslarının mayaya dəyəri olduqca yüksəkdir. Müqayisə üçün deyə bilərik ki, uçot faiz dərəcəsi Yaponiyada -0.1%, ABŞ-da 0.5%, Çində 4.5%, Türkiyədə 7.5%, Rusiyada 10%, Azərbaycanda isə 15% təşkil edir. Uçot faiz dərəcəsinin yüksək olması ölkə daxilindəki bankların real iqtisadiyyata deyil də, rant iqtisadiyyatına yönəlməsinə, yəni bankların dövlət bondlarını almağa yönəldir. İllik bank faizlərinin 20-35% civarında olması, mənfəət marjasının 20% olduğu bir halda bu kreditlərin investisiya üçün istifadəsini qeyri-mümkün edir. Kredit alanlar adətən investisiya məqsədli deyil, istehlak məqsədli kreditlər alırlar. İslam bankçılıq sistemi isə, nağd olaraq kredit verməz, müəyyən layihə və işləri maliyyələşdirir, lazımi texnoloji avadanlıqları alar və təşəbbüskara müəyyən mənfəət marjası əlavə edərək satar. Bundan başqa, vəsaitlərini maliyyə qurumuna təqdim edənlər həm mənfəətə, həm də zərərə ortaq olurlar. Konkret bir mənfəət marjası və ya faiz həddi mövcud deyil. Bu maliyyə qurumunun da riskini aşağı edir. Bundan başqa, inanclarına uyğun olaraq, əənəvi bankların xidmətlərindən istifadə etməyən, əlindəki vəsaiti depozit olaraq yatırmayan və eyni zamanda faizli kredit və digər bank məhsullarından istifadə etməyən kütləli mövcuddur. Bundan başqa, müsəlman ölkələrində faizsiz maliyyə qurumlarında dövriyyədə olan vəsait 400 milyard dollar həcmindədir ki, bu resurslar da özünə münbit investisiya məcraları axtarırlar.

Təhlil göstərir ki, mövcud perspektivlərə baxmayaraq Azərbaycandakı mövcud qanunvericilik tam anlamda faizsiz maliyyə qurumların fəaliyyətinə imkan vermir. Yuxarıda sadalanan nüanslar bu sektorun Azərbaycan üçün perspektiv vəd etdiyini göstərir. Bu məsələnin araşdırılması və tətbiqi ilə əlaqədar İslam İnkişaf Bankı Azərbaycan hökuməti ilə də memorandum imzalamış və sahənin araşdırılması üçün qərar ayırmışdır.

Azərbaycanda aparılan sürətli və köklü iqtisadi reformlar nəticəsində iqtisadiyyatımıza ciddi müsbət təsiri olacaq faizsiz maliyyə sektorunun fəaliyyəti və inkişafı üçün münbit və uyğun şərait təmin ediləcəyi gözlənilir.

Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin tətbiqinin perspektivləri bu məsələnin ətraflı müzakirə olunması, ölkə iqtisadiyyatına olacaq müsbət təsirlərinin açıqlanması, qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, müvafiq şərait təmin edildikdən sonra bu qurumların fəaliyyətinə nəzarət mexanizmlərinin işlənilməsi kimi elmi-metodik məsələlərin detallı təhlili böyük aktuallığa malikdir.

Tədqiqatın əsas məqsədi İslam bankçılıq sisteminin ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətini, işləyiş mexanizmini, risklərini, hüquqi bazasını, real iqtisadiyyatın inkişafına verəcəyi təkanı hərtərəfli tədqiq etmək, Azərbaycanda bu sektorun inkişaf perspektivlərini və bu istiqamətdə görülmən və görülməli işləri kompleks təhlil edərək onların inkişafı ilə təkliflər və tövsiyələr verməkdən ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün dissertasiyada aşağıdakı ***vəzifələr qarşıya qorulmuş və təhlil olunmuşdur:***

- Ənənəvi bankçılıq sisteminin və İslam bankçılıq sisteminin nəzəri-fəlsəfi əsasları və prinsipləri;
- İslam bankçılıq sisteminin dünyadakı inkişafı və müxtəlif ölkələrdə İslam bankçılıq sistemi fəaliyyətinin təhlili;
- Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin təhlili, inkişaf problemləri, görülmən işlər və perspektivləri;

- Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin formalaşması üçün görülməsi lazım olan işlər, hüquqi bazanın hazırlanması, müvafiq qanunun müzakirə edilməsi və qəbulu, nəzarət mexanizminin qurulması üzrə təkliflər

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın **obyektini** ənənəvi banklar ilə İslam bankçılıq sisteminin nəzəri-fəlsəfi əsasları və prinsipləri, İslam bankçılıq sisteminin dünyadakı inkişafı və müxtəlif ölkələrin təcrübələri **predmetini** isə Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin perspektivi nəzərə alaraq formalaşdırılması üçün görülməsi lazım olan işlər üzrə əsas iqtisamətlər təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını İslam İnkişaf Konfransının, İslam İnkişaf bankının, Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin, iqtisadi inkişaf Nazirliyinin, maliyyə qurumlarının illik rəsmi hesabatları, tezislər, monoqrafiya, jurnallar və “İnternet” şəbəkəsindən əldə edilmiş rəsmi informasiya məlumatlardan ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

Ənənəvi bankçılıq sisteminin və İslam bankçılıq sisteminin nəzəri-fəlsəfi əsasları və prinsipləri sıralanaraq hər iki sistemin müqayisəli təhlili aparılmış, bununla bağlı müvafiq elmi ümumiləşdirmələr aparılmış;

İslam bankçılıq sisteminin dünyadakı inkişafı və müxtəlif ölkələrdə İslam bankçılıq sistemi fəaliyyətinin təhlili, ümumi prinsipləri, sistem şəkildə tədqiq olunmuş və qarşılıqlı əməkdaşlıqda və təcrübələrindən istifadədə bu amillərin nəzərə alınması təklif edilmişdir;

Azərbaycanın İslam İnkişaf Bankı ilə çoxtərəfli iqtisadi münasibətlərin inkişaf strategiyası və istiqamətləri əsaslandırılmışdır;

Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin formalaşması üçün görülməsi lazım olan işlər, hüquqi bazanın hazırlanması, müvafiq qanunun müzakirə edilməsi və qəbulu, nəzarət mexanizminin qurulmasının konseptual əsasları müəyyən edilmişdir və bu istiqamətdə tövsiyələr verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatın əsas müddəaları, nəticələri və irəli sürülən təkliflər. Azərbaycan Respublikası Maliyyə

Bazarlarına Nəzarət Palatası və Mərkəzi Bankı tərəfindən iqtisadi və hüquqi bazanın hazırlanmasında, Azərbaycan Milli Məclisinin bu məsələnin perspektivlərini nəzərə alaraq müzakirəyə çıxarılmasında o cümlədən Beynəlxalq maliyyə institutları, o cümlədən İslam İnkişaf Bankı ilə bu sahədə əməkdaşlığın inşafında, genişlənməsində müvafiq dövlət orqanlarında istifadə oluna bilər. Bununla yanaşı ali məktəblərdə “İslam İqtisadiyyatı” fənninin tədrisində və dissertasiya materiallarında istifadə oluna bilər.

FƏSİL I: ƏNƏNƏVİ BANKÇILIQ SİSTEMİNİN VƏ İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI

1.1. ƏNƏNƏVİ BANK SİSTEMİNİN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI

Bankların meydana gəlmə və fəaliyyət tarixi çox qədimlərə dayanır. Belə ki, eramızdan əvvəl 2000-ci ildən etibarən Qədim Babildə, Misirdə və Yunanıstanda bank fəaliyyətinin olduğu etibarlı tarixi mənbələrdə öz əksini tapmışdır. E.ə. 210-cu ildə Romada sərraflarla əlaqədar nəşr olunan qərara görə siyasi mübahisələr, dövlət idarəetməsi ilə bağlı müzakirələr aparılan müzakirə meydanında sərraflar (zərgərlər) üçün xüsusi bir bölmə təsis edildi. Bu dövrlərdə İtalyan sərraflar fəaliyyətlərini yol kənarlarındakı skamyaların üzərində həyata keçirirdilər. Elə indiki dövrdə də parklarda, geniş və ağaclıq prospektlərin səki kənarlarındakı bu skamyalar italyan dilində "banco" adlanır. Bu səbəbdən "banka" sözü bizə italyan dilindən gəlmiş, bank sözü də bu "banco" sözündən törəmişdir. Əhali tarixin ilk dövrlərində və orta əsrlərdə ticarət zamanı qızıl və gümüş pullardan istifadə edirdi. Zamanla alış-verişin təhlükəsiz və rahat edilməsi üçün tacirlər öz metal pullarını yerli sərrafa verir və bunun əvəzində ondan qəbz alırdılar. Bu qəbzlər ödəniş vasitəsi kimi istifadə edilirdi. Tacirlər həmin qəbzləri istənilən vaxt sərrafların mağazasında qızıl pulla dəyişə bilirdilər. Bu cür qəbzlər tacirlər və səyyahlar arasında geniş yayıldı və onlar böyük miqdarda metal pul daşımağa ehtiyac qalmırdı. Bu əməliyyatlar nəticəsində sərraflarda çoxlu qızıl və gümüş yığılıb qalırdı. Onlar saxlanılan qızıl və gümüşün bir hissəsini başqa adamlara faizlə borc verirdilər. Bu fəaliyyət isə müasir bank işinin ibtidai başlanğıc dövrü hesab edilir. [3]

Müasir bank anlayışı, müasir mühasibat uçot metodlarının və qiymətli kağız bazırının inkişafı, "banknot" (əskinasın) ümumi bir mübadilə vasitəsi halına gəlməsi kimi inkişaf və təkamülün nəticəsidir. 1694-cü ildə qurulan İngiltərə Bankı kimi nümunələr mövcud olsa da müasir bank sistemi əsas etibarilə XIX əsrdə formalaşmışdır. Bu əsrdə Qərbi Avropa ölkələrində böyük depozit bankları

qurulmuş, Mərkəzi banklar formalaşmış, investisiya və inkişaf bankları meydana gəlmişdir. [5]

Bank sistemi; ümumiyyətlə dövlət nəzarətinə tabe olaraq qanunvericilik orqanlarının müəyyən etdiyi qanunlar və qaydalar çərçivəsində, depozit sahibləri, kredit tələb edənlər və milli maraqlar baxımından bankların tabe olduqları çalışma sistemidir. [6]

Bankların tərfi və məqsədi

Banklar müxtəlif ədəbiyyatlarda “pul üzərindən ticarət edən müəssisələr” ya da “kapitalı aşağı faizlə alaraq, daha yüksək faizlə satan müəssisələr” olaraq ən qısa formada tərif edilə bilər. [7]

Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda Bank bu məzmununda tərif edilir: Banklar- hüquqi şəxslərdən (müəssisələrdən) və fiziki şəxslərdən (fərdlərdən) depozitlərin və digər geri qaytarılan vəsaitlərin cəlb edilməsi, kreditlərin verilməsini, bununla bərabər müştərilərin təlimatı ilə köçürmə və hesablaşma-kassa əməliyyatlarını həyata keçirən qurumlardır. [1]

Banklar haqqında əksər təriflərdə daha çox bank müəssisələrinin “vəsait (pul) toplama və kredit vermə” funksiyaları vurğulanır. Təriflərdə diqqəti çəkən digər bir xüsusiyyət isə bankların bir-biznes olaraq xarakterizə edilməsidir. Banklar bir xidmət müəssisəsi olaraq ifadə edilə bilər. Bu səbəbdən müəssisələr üçün keçərli olan əsas məqsəd və metodlar banklar üçün də keçərli olmaqdadır. Banklar xüsusi bir kapital ilə qurulmuş, müəyyən olunan məqsədlərə görə təşkilatlanmış, bir sıra xidmətləri yerinə yetirərək gəlir gətirən, səhmdarları, kreditörləri və debitorları olan bir müəssisədir. Müəssisə "iqtisadi mal və ya xidmət istehsal etmək (və / və ya satışa çıxarmaq) üçün fəaliyyət göstərən bir qurum olaraq tərif edərsək, “banklar xidmət istehsal edən müəssisələrdir” deyə bilərik. Müəssisələrin bir nömrəli məqsədi olan mənfəət əldə etmək, bir müəssisə olaraq xarakterizə edilən kommersiya banklarının da əsas məqsədi olaraq xarakterizə edilə bilər.[9, s. 4]

Bankların növləri

Bankları funksiyalarına görə, depozit bankları, inkişaf və investisiya bankları, mərkəzi banklar və islami banklar olaraq dörd növünə görə qruplaşdırılaraq incələniəcəkdir.

a) Kommersiya bankları

Ən çox yayılmış bank növü olan “depozitləri qəbul edən və kredit verən banklara” icmal olaraq kommersiya bankları deyilir. Depozit almaq və kredit vermək - kommersiya bankçılığının əsas funksiyası olduğu üçün kommersiya bankı adlanmaq üçün bir təşkilatın təkcə depozit almaq və kredit vermək hüququna malik olması kifayətdir. Kommersiya bankları aşağıda göstərilən fəaliyyətləri yerinə yetirilər:[10].

- pul vəsaitlərinin qaytarılmaq,
- müddətlik və ödənişlilik şərtləri əsasında əmanətlərin cəlb edilərək yenidən yerləşdirmə fəaliyyəti,
- hüquqi və fiziki şəxslərin cari bank hesablarının açılması və əməliyyatların aparılması
- pul köçürmələri, valyuta mübadilə əməliyyatları və sair xidmətlərin göstərilməsi

Kommersiya bankları minimum nizamnamə kapitalı və risk faktoru ilə likvidlik və mənfəət məqsədlərini güdürək depozit qəbul edən, pul (fond) və qiymətli kağızlar bazarlarına vəsait təmin edən və bu resursları kommersiya müəssisələrinə və şəxslərə, daha çox qısa müddətli kredit olaraq verən, valyuta, bono, səhm və s. Qiymətli kağızlar və iştiraklar (ortaqlıqlar) metoduyla investisiya edən, portfel administratorluğu və investisiya məsləhətçiliyi edən maliyyə təşkilatlarıdır. [11]

b) İnvestisiya və İnkişaf bankları

Maliyyə bazarlarının inkişaf etdiyi ölkələrdə istifadə olmayan fondlara sahib korporativ investorlara, fondlarını qiymətli kağız alışı və satışı ilə dəyərləndirmədə vasitəçilik edən və məsləhətçilik xidməti verən, müəssislərə birbaşa kredit verməyən, ancaq müəssisələrin orta və uzun müddətli fon ehtiyaclarını təmin edən maliyyə təşkilatlarına **investisiya bankları** deyilir. İnvestisiya bankları, adətən müştərilərdən depozit qəbul etməyən, ticari bank xidməti göstərməyən banklardır.

İnvestisiya banklarının funksiyalarından bəziləri aşağıdakılardır:

- Vəsaiti olan şəxslərə qiymətli kağız ixracı vasitəsi ilə uzun müddətli investisiya təmin etmək
- Açıq tipli səhmdar cəmiyyəti olmağa qərar verən müəssisələrin ixrac edəcəkləri qiymətli kağızları satın alın, onların adına satışını həyata keçirmək
- Maliyyə bazarlarına, o cümlədən fond birjalarına müraciət etmək istəyən müəssisələrə məsləhətçilik xidməti göstərmək (qiymətli kağız növləri, ixrac növü, satış qiyməti və zamanı kimi məsələlərdə məsləhətçilik xidməti göstərmək
- Müəssisələrə, maliyyə bazarları, o cümlədən fond birjası vasitəsi ilə orta və uzun müddətli fond təmin etmək

İnkişaf bankları, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kapital yetərsizliyi olan müəssisələrə və ya böyük sənaye müəssisələrinin yeni investisiyalarına resurs təmin etmək və texniki dəstək təmin edərək sənaye inkişafını sürətləndirmək məqsədi daşıyan maliyyə quruluşlarıdır.

- Korporativ fond təmin etmək (faktoring, forfaitinq, yenidən formalaşma, şirkət evlilikləri, borcaların restrukturizasiyası vs xidmətlər)
- İç kaynakları sənaye sektorünə yönləndirmək Daxili resursları sənaye sektoruna yönləndirərək, uzun və orta müddətli fond təmin etmək
- İnvestorlara və sahibkarlara idari (menecment) və texniki dəstək təmin etmək
- Yeni investisiya sahələrinin inkişafına şərait təmin etmək (e-ticarət vs kimi)
- Xarici investisiya resurslarından mali və texniki dəstək təmin etmək

- Xarici investorları sərmayə qoymağa təşvik etmək [12]

c) İslam maliyyə təşkilatları

İslam maliyyə təşkilatları, qeyri-faiz prinsipləri ilə fəaliyyət göstərən, bu prinsipləri uyğun hər növ bank fəaliyyətlərini həyata keçirən, mənfəət və ya zərərdə iştirak etmə əsaslarına görə fond təmin edib, ticarət, ortaqlıq və maliyyə kiralama metodları ilə fond təmin edən bir maliyyə modelidir.

Bu növ maliyyə təşkilatları iştirakçılardan (fond sahiblərindən) cəlb etdikləri fondları faizsiz maliyyə prinsipləri daxilində ticarət və sənayedə dəyərləndirərək, fond sahibləri adına iştirak etdikləri ticari fəaliyyət nəticəsində əldə etdikləri mənfəəti fond sahibləri ilə paylaşır. Mənfəət olmadıqda isə fond sahibləri bu fəaliyyət nəticəsində meydana gələn zərərə ortaq olurlar. [13]

Bankın funksiyaları

İqtisadi sistemlər daxilində böyük əhəmiyyət kəsb edən bankarın iqtisadiyyatdakı funksiyaları icmal olaraq aşağıdakıdır: [14]

- Maliyyə resurslarının təmin və cəlb edilməsində vasitəçilik funksiyası
- Maliyyə resurslarının problemsiz axışının təmin edilməsi
- Maliyyə resurslarının effektiv istifadəsinin təmin edilməsi
- Maliyyə resurslarının məbləğ və müddət tənzimlənməsi fəaliyyətinin həyata keçirilməsi
- Qeyri-maddi pul meydana gətirmə fəaliyyəti
- Beynəlxalq və transmilli iqtisadi və ticari sistemin inkişaf etdirilməsində aktiv rol alma
- Pul (fiscal) siyasətin effektivliyinin təmin edilməsi

a) Maliyyə resurslarının təmin edilməsində vasitəçilik fəaliyyəti

Banklar fond sahiblərindən təmin etdikləri vəsaitləri kredit olaraq fond və ya vəsait təmin edənlərə çatdırılma fəaliyyətinə vasitəçilik edirlər. Banklar beləliklə, iqtisadiyyat daxilində əhəmiyyətli bir funksiyanı yerinə yetirirlər. [15]

b) Maliyyə resurslarının problemsiz axışının təmin edilməsi

Bank sistemi, həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq səviyyədə izafi fondları olan regionlardan, fon defisit olan regionlara transfer etməklə maliyyə resurslarının problemsiz axışının təmin edəlməsinə vasitəçilik edirlər. Sendikasiya kreditləri, ölkələr arasındakı pul transfer fəaliyyətləri bu funksiyaya bir misal təşkil edir.

c) Maliyyə resurslarının effektiv istifadəsinin təmin edilməsi

Banklar təmin etdikləri fondları ən optimal formada, uyğun və əhəmiyyət kəsb edən sektorlara, məhsuldar və mənfəət marjası yüksək sahələrə yönləndirməklə resursların effektiv istifadəsini təmin edirlər. İqtisadi inkişaf resursların istifadəsində effektivliyin artışı ilə düz mütənasiblik təşkil edir.

d) Qeyri-maddi pul vəsaiti meydana gətirmə fəaliyyəti

Qeyri-maddi pul vəsaiti, banklarda nağd pul vəsaiti olmadan, hesablardan debit və kredit alacaq uçotu aparılması ilə meydana gələn bir pul sistemidir. Banka qoyulan depozitin qanuni qarşılıq miqdarı çıxıldıqdan sonra təkrar kredit verilməsi ilə meydana gəlir. Xüsusən, çek sisteminin effektiv və aktiv bir formada istifadə olunduğu inkişaf etmiş ölkələrdə bu funksiya əhəmiyyətli bir yerə sahibdir. [16]

e) Maliyyə resurslarının məbləğ və müddət tənzimlənməsi fəaliyyətinin həyata keçirilməsi

Banklar maliyyə ehtiyatlarına axıcılıq təmin etdikləri kimi, fərqli müddət və müxtəlif məbləğlərdəki fond ərz və tələbini tənzimləyirlər. Ümumiyyətlə, fond sahibləri az məbləğdə və qısa müddətli fond ərz edərkən, fond tələb edənlər isə

böyük məbləğdə orta və uzun müddətli fond tələb edirlər. Banklar təmin etdikləri fondlarda müddət və məbləğ tənzimləməsi edərək, qısa müddətli və kiçik məbləqli fondları investisiyaların maliyyələşdirilməsində istifadə ediləcək resurslar halına gətirirlər.

f) Beynəlxalq və transmilli iqtisadi və ticari sistemin inkişaf etdirilməsində aktiv rol alma

Banklar yeni metodlarla milli və beynəlxalq ticarətin inkişaf etməsində əhəmiyyətli rol oynarlar. Dünyada rəqabətin artması, bankların yeni maliyyələşdirmə metodları (lizing, faktoring kimi) və yeni ödəmə metodları (təminat məktubları, akreditiv kimi) formalaşmasına və inkişafına səbəb olmuşdur. Bu metodlarla birlikdə banklar, milli/ölkədaxili ticarətin inkişafına da dəstək olur. Bank sistemi, inkişaf etdirdiyi müxtəlif ödəmə və kreditvermə metodu ilə milli və beynəlxalq ticarətin inkişafına dəstək təmin edir. [17]

g) Pul (fiscal) siyasətin effektivliyinin təmin edilməsi

Biri iqtisadiyyatda effektiv bir pul siyasəti üçün inkişaf etmiş bir bank sisteminin mövcud olması labüddür. Mərkəzi bankların pul siyasəti ilə əlaqədar olaraq istifadə etdikləri reiskont faiz hədləri, açıq bazar əməliyyatları, qarşılıq nisbətləri kimi bütün vasitələr, sadəcə inkişaf etmiş bir bank sistemi ilə iqtisadiyyatda öz müsbət təsirini göstərir. [15, s.13]

Ənənəvi bankçılığın əsasını təşkil edən faizin nəzəri və fəlsəfi təhili:

Bank və faiz anlayışları bir-biri ilə eyniləşmiş anlayışlar olmaqla bərabər, bank tipologiyasını meydana gətirən faktor, faiz və faizə olan yanaşma formasıdır. Faiz modern iqtisadiyyatda pula görə, ya da pul ilə ifadə edilir. Çünki modern iqtisadiyyat pul ilə ifadə edilən və pula əsaslanan iqtisadiyyatlardır. Klassik iqtisadçılar və onların ardıcıları, misal olaraq Keynesçilər və Monetaristlər faizə ayrı bir əhəmiyyət vermişlərdir. Hətta klassik iqtisadın banisi Adam Smit “faizi

pulun kirayəsi” olaraq ifadə edərək leqal görmüşdür. Sosialist iqtisadçılar dialektik məntiqdən və xəyal etdikləri qeyri-istismarçı və bərabərlikçi ictimai-iqtisadi formasiyadan dolayı kapitalistlərdən fərqli olaraq faizi rədd edirlər. Keynes “ideal faiz nisbətinin sıfır olduğu” fikrini müdafiə edir.

Faiz kapitalist sistemdə makro iqtisadi tarazlığı qura bilmə və alt-üst edə bilmə qabiliyyətinə (xüsusiyyətinə) sahib bir istinad nöqtəsidir (anchor). Bir başqa mənada faiz bir açardır, doğru istifadə edilərsə maliyyə sabitliyi, mənfi istifadə edilərsə maliyyə böhranı baş verər. Faizi makro iqtisadda əvəzsiz bir “anchor” formasında istifadə edilməsinə səbəb olan, populyarlığını canlı tutan, iqtisadi böyümə, inflasiya, məşğulluq, gəlir paylaşma, dövlət borclanmasından cari əməliyyatlara qədər bir çox fundamental makro iqtisadi anlayışlarla məcburi bir münasibətdədir. İslam bankçılıq sistemində isə “faizin qadağan olunması” bir istinad nöqtəsidir. Belə ki, maliyyə qurumlarının faizsiz qaydada fəaliyyət göstərməsinin əsas səbəblərindən biri marqoittisadi tarazığı pozan faiz riskidir.

İslam iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyəti, faiz ortamı meydana gəlmədən onun ortadan qaldırılmasıdır. Burada əsas məqsəd sərmayənin (kapitalın) istifadəsiz buraxılmaması (məhsuldar istifadə edilməsi), investisiyanın istehsal sahəsinə yönləndirilməsi, rant (faiz) gəliri ilə yaşayan bir “elit” təbəqənin formalaşmasının istənməməsi kimi amillərdir. İslam tarixində kapitalizmdə olduğu kimi faiz heçbir zaman bir fiskal siyasət vasitəsi kimi istifadə edilməmişdir. Ehtiyat fondların kredit olaraq investisiyaya yönləndirilməsi, faiz nisbətlərindən çox, gəlirin bir funksiyası olaraq qəbul edildiyində faizli bir sistemə ehtiyac qalamamışdır. [69]

1.2. İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNN NƏZƏRİ-FƏLSƏFİ ƏSASLARI

Depozit qəbul edən və kredit verən qurumlar olaraq təşəkkül tapdıqları dövrdən etibarən davamlı inkişaf edən və dövrümüzdə iqtisadiyyatın ayrılmaz bir parçası olmuş bankların işləyiş tərzilə səmavi dinlərin, o cümlədən İslam dinin prinsipləri arasında ziddiyyət və təzadlar mövcuddur. Bu səbəblərdə İslami prinsiplər əsasında fəaliyyətini tənzimləyən qurumlara ehtiyac meydana gəlmişdir. [18, s.65] Beynəlxalq ədəbiyyatda əksəriyyətlə İslami Bankçılıq olaraq adlandırılan “faizsiz bankçılığın” ən əsas xüsusiyyəti, faizin haram olması səbəbi ilə iqtisadi sistem daxilində faizsiz bir sistem təkamül etmişdir. Faizsiz bankçılığın əsasını pulun bir “mal” deyil, bir maliyyə vəsiyəsi olması və əməyini sərf edənlərlə, sərmayəsini investisiya qoyanların mənfəəti paylaşması və zərərdə iştirak etməsi qaydaları təşkil edir. [20, s. 160]

İslam bankçılıq sistemi, faizin haram olması səbəbindən öz yığımlarını və ehtiyat fondlarını iqtisadiyyata təqdim etməyən insanların və müəssisələrin öz maliyyə resurslarını iqtisadiyyata yönləndirərkən, digər baxımdan sahibkarlara fond və ya maliyyə vəsaiti təmin edəbiləcəkləri qurum funksiyası görərək, sahibkarlar və vəsait sahibləri arasında vasitəçilik funksiyasını icra edir.

İslam bankçılıq sistemi eyni zamanda maliyyə sektorunda fəaliyyət göstərən, real iqtisadiyyatı maliyyələşdirən və cəmiyyətə bank xidmətləri təqdim edən quruluşlardır. Bu sistemlərin mövcudiyyətin səbəbi qeyr-faiz prinsipləri ilə fəaliyyət göstərmələridir. Qeyri-faiz prinsipi isə, maliyyə fondu təmin edərkən, ehtiyat fond sahiblərinə sabit bir qazanc miqdarı və ya faizi sözü verilmir və bu barədə hər hansı əhdəlik qəbul edilmir. Eyni şəkildə, maliyyə vəsaitləri istifadə etdirilərkən də, malı nağd alıb, müddətli satmaq, lizinq fəaliyyəti (maliyyə kiralaması) ya da iş sahibi ilə təqdim edilən layihə əsasında ortaqlıq formalaşdırmaq qaydalarına əsaslanır. [21]

İslam bankçılıq sisteminin meydana gəlmə səbəbləri

Bir çox iqtisadi və ictimai qurum cəmiyyətin ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədi ilə təşəkkül etmişdir. İslam bankçılıq sistemi anlayışının təşəkkül etməsindəki ən böyük təsir amillərindən biri də cəmiyyətin ehtiyaclarıdır. Cəmiyyətdə faizli fondlardan istifadə etməmək və qazancını faiz vasitəsi ilə əldə etmək istəməyənlərə imkan hüququ təmin etmək məqsədi ilə İslam bankçılıq sistemi qurumlarının quruluş səbəblərini aşağıdakı başlıqlar formasında şərh etmək mümkündür:

a) Dini səbəblər

İslam bankçılıq sisteminin ən əsas ortaya çıxma səbəbi səmavi dinlərdə, o cümlədən İslam dinində faizin haram olması və bu səbəblə qadağan edilməsidir. İslam dinində, inanmaqla bərabər, müsəlmanların yaşayış tərzləri və cəmiyyətdəki davranışları ilə əlaqədar qayda və qanunlar mövcuddur. Müsəlman dini yaşantısı ilə bərabər ictimai və iqtisadi həyatda da İslamda olan qayda və qanunlara əməl etməyə və yaşayışını cəmiyyətin və qanunların yol verdiyi ölçüdə tənzimləməyə çalışır. [22]

İslam dinində haram qəbul edilən məsələlərdəki əsas səbəb, qadağaların ictimai, iqtisadi və əxlaqi nöqteyi-nəzərdən müxtəlif zərərlərə səbəb olmasıdır. Dinimizdə qadağan olunan faizin də fondların real investisiyaya sərf olunmaması, vəsaitin maya dəyərinin yüksək olması səbəbindən investisiyanın cəlbedici olmaması, insanlar bir işdən zərər etdikləri təqdirdə belə onların maddi və mənəvi vəziyyəti nəzərə alınmadan bank tərəfindən verilən vəsaitin və faizin tələb olunması, ödənmədiyi təqdirdə isə girov qoyulan maddi varlıqlarının müsadirə olunmasıdır. [23, s. 15]

b) İctimai səbəblər

Cəmiyyət fərdlərdən təşəkkül edir və hər fərdin də sahib olduğu imkanların müxtəlif olması səbəbi ilə, cəmiyyətdə fərqli ictimai təbəqələr meydana gəlir. Bir cəmiyyətdə münasibətlərin davam etdirilə bilməsi üçün ictimai siniflər və təbəqələr arasındakı fərqliliklərin aradan qaldırılması və ya azaldılması lazımdır. Xüsusən ictimai təbəqələr arasındakı iqtisadi uçurumun çox olmaması əhəmiyyət kəsb edir. [24, s. 13]

Cəmiyyətdə fərdlər arasında təbəqələşmənin ortadan qaldırılması və İslam dininin cəmiyyəti tənzimləyici qaydaları İslami Bank sisteminin təşəkkül tapmasına səbəb olmuşdur. Faizsiz bank sistemi ilə faizə məruz qalmadan qazanc təmin etmək istəyən yığım sahibləri ilə ehtiyac sahibləri arasında bir körpü təmin etməkdə və insanların faiz səbəbi ilə maliyyə bazarlarına təqdim etmədikləri vəsaitlər iqtisadiyyata qazandırılır və bu qazandırılan bu fondlar istehsal, ticarət və sənayedə dəyərləndirilərək, məşğulluğun artımasına və işsizliyin azalmasına səbəb olur. Beləcə cəmiyyətdə həm iqtisadi, həm də ictimai bir amil yerinə yetirilməkdə və fərdlər arasındakı qeyri-bərabərliklər səbəbi ilə meydana gələcək uçurumun dərinləşməsinin qarşısının alınması məqsədini güdür.

c) İqtisadi səbəblər

İslam bankçılıq sisteminin ortaya çıxmasına təsir edən ən əsas iqtisadi amil 1970-ci illərdə İslam ölkələrinin neft resurslarının təmin etdiyi yüksək neft satışı hasilatının iqtisadiyyata qazandırılmasıdır. 1974-cü ildən bəri neft qiymətlərində meydana gələn artışı neft istehsal və ixrac edən ölkələrdə valyuta rezervlərinin artımasına səbəb olmuşdur. Ölkələr əldə etdikləri neft gəlirlərini bir başa real investisiyalara yönləndirməyə çətinlik çəkirdilər. Bu səbəbdən də əldə edilən neft gəlirləri yığımı faizsiz banklara yönləndirilmişdir. [25, s. 6]

İslam bankçılıq sisteminin məqsədləri

Faizin mövcud olmadığı, risklərin paylaşıldığı, İslam qaydalarına zidd olmayan İslam bankçılıq sisteminin məqsədləri bunlardır[26, s. 29, 27, s. 115-117]:

1. İstifadə olunmayan maliyyə rezervlərini iqtisadiyyata qazandırmaq,
2. Dengeli bir finans sistemi kurmaq, Hərtərəfli və iqtisadi sistem içərisində ehtiyacları qarşılayan bir maliyyə sistemi formalaşdırmaq
3. Mənfəət əldə etmək və mənfəəti fond ərz edənlərlə paylaşmaq.
4. Müxtəlif sektorların ehtiyac duyduğu fondların təmin edilməsi
5. İslami kəsimə təqdim olunan faizsiz maliyyə xidmətlərinin yaygınlaşması ilə maliyyə sektoru ilə olan münasibətlərin çərçivəsinin genişləndirilməsi
6. Fond tələb edənlərə optimal maliyyələşdirmə imkanı təmin etmək, fondları məqsədyönlü xərcləmək

İslam bankçılıq sisteminin fəaliyyət mexanizmi və fəaliyyət növləri

İslam bankçılıq qurumlarında fəaliyyət növü ənənəvi banklarda mövcud olduğu kimi, vəsaitlərini təqdim edənlər və vəsait tələb edənlər olaraq iki qrupdadır. Ənənəvi banklarda bank pulu əmtəə kimi qəbul etdiyi üçün fond tələb edənlərə bir başa pulu “satar” və bunun qarşılığında faiz gəliri əldə edir. Gəlir əldə edib-etməməsindən asılı olmayaraq isə pulu “aldığı” əmanətçilərə (depozit sahiblərinə) faiz ödəyər.

İslam bankçılıq anlayışı isə pulu bir əmtəə olaraq qəbul etmədiyi üçün pulu almaz və eyni zamanda satmaz. Bunun yerinə əmanətinə təqdim edənlərə sabit və konkret gəlir vəd etməz. Zərərə də ortaq edir. Maliyyə ehtiyacı olanlara isə nağd vəsait təqdim etməz. Ehtiyacı olan əmtəəni alıcıdan satın alar və bunun qarşılığını satıcıya nağd (və ya hissəvi) ödəyər. Əmtəəni ehtiyacı olana müəyyən bir razılaşdırılmış qiymətdən (alış qiyməti+mənfəət payı) satar və alıcını da bu barədə

məlumatlandırır. Alıcıya ödənişini müəyyən olmuş bir dövr ərzində hissə-hissə ödəniş etməsini təmin edir.

a) Pul vəsaitini investisiya olaraq maliyyə qurumuna təqdim edənlər

- Fiziki və hüquqi şəxslər qazanclarının müəyyən bir hissəsini xərclər, bir hissəni isə ehtiyat olaraq ayırırlar.

- Ehtiyat olaraq ayırdıqları bu vəsait ilə investisiya edərək qazanc əldə etmək istərlər.

- Birbaşa bazarda iştirak etmək istəməyən hüquqi və fiziki şəxslər Maliyyə qurumunu vəkil olaraq təyin edərlər və əmanətlərini ona təslim edərlər.

- Maliyyə qurumu müəyyən dövr ərzində real ticarətlə məşğil olur və mənfəət əldə edir (və ya zərər edir)

- Əmanətçi əldə edilmiş mənfəətdən hissəsinə görə pay alır (və ya zərəyə ortaq olur)

b) Maliyyə resursu ehtiyacı olanların (alıcının) maliyyə qurumu ilə əməkdaşlığı

- Alıcı ehtiyacı olan malları Maliyyə qurumuna bildirir

- Maliyyə qurumu Satıcıdan aldığı qiyməti və üzərinə əlavə etdiyi mənfəət miqdarını alıcıya bildirir və onunla müqavilə bağlar.

- Mallar maliyyə qurumu tərəfindən satın alınaraq alıcıya təqdim edilir.

- Alıcı əmtəəni aldığı dəyər üzərindən müəyyən müddət ərzində hissə-hissə ödənişini həyata keçirər

c) Maliyyə qurumunun fəaliyyəti

- Maliyyə qurumu alıcının ehtiyacı olan malı Satıcıdan müəyyən qiymətə alır və üzərinə mənfəət əlavə edərək Alıcıya satır.

- Maliyyə qurumu Satıcıya olan borcunu adətən birdəfəlik (nağd) olaraq ödər.

- Maliyyə qurumu Alıcı ilə bağladığı müqaviləyə əsasən onun borcunu hissələrə bölür və ödənişi qrafikə uyğun olaraq tələb edir.

- Maliyyə qurumu dövrün sonunda əldə etdiyi mənfəət bölgüsünü aparar və dividend ödənişini ortaqlarına (fond təqdim edənlərə) ödəyər.

- Ortaya çıxan bir zərər varsa, o dövrdə ortaqlara ödəniş edilməz, əksinə zərərə ortaqların olunur.

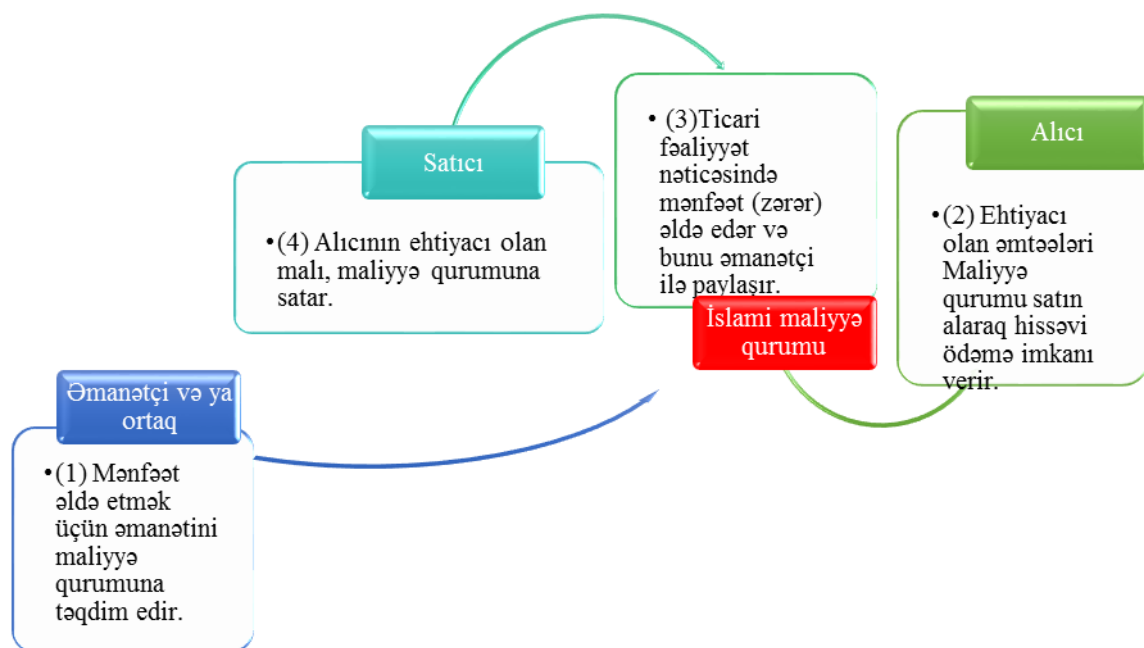
d) Maliyyə qurumunun Satıcı firmalarla əməkdaşlığı

Satıcı firma alıcının ehtiyacı olan malları maliyyə qurumuna satar.

Maliyyə qurumu malın dəyərinin ödənişini Satıcıya ödər.

Satıcı malı Alıcıya birbaşa və ya dolayılı (maliyyə qurumunun) iştirakı ilə təhvil verir.

İsmal maliyyə qurumlarının fəaliyyət mexanizmi icmal olaraq aşağıdakı sxemlə ifadə edilə bilər.

Sxem 1: İslam bankçılıq qurumunun fəaliyyət mexanizmi sxemi

İslam bankçılıq sistemini digər maliyyə qurumlarından fərqləndirən əsas xüsusiyyət fəaliyyət növləridir. Bu səbəblə İslam bankçılıq qurumlarının fəaliyyətlərinin faizsiz olması lazımdır. Bu növ maliyyə qurumlarının dini cəhətdən qadağan olunmuş fəaliyyət növü ilə məşğul olması, ümumi əxlaq prinsiplərinə zidd və cəmiyyətə zərər verən fəaliyyətlə məşğul olan müəssisə və qurumlarla əməkdaşlıq etmələri və bu növ müəsisələri maliyyələşdirmələri mümkün deyildir. [28, s. 32]

İslam bankçılıq qurumlarının fəaliyyəti iki istiqamətdə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi və toplanan bu resursların ehtiyacı olanlara təqdim edilməsi olaraq iki əsas başlıq olaraq qruplaşdırılır. Hər iki fəaliyyət növlərinin isə alt fəaliyyət növləri vardır. Bu barədə aşağıdakı şəkildə icmal məlumat verilməklə yanaşı, ətraflı məlumatda təqdim edilir.

Sxem 2: İslam bankçılıq qurumlarının fəaliyyət istiqamətləri

Maliyyə resurslarının cəlb edilməsi fəaliyyəti

Həm öz nizamnamə kapitalları, həm də əhalidən cəlb etdikləri fondlarla fəaliyyət göstərən İslam bankçılıq sistemləri fond cəlb etmə funksiyalarını, xüsusi cari hesablar və iştirak hesabları olmaq üzrə iki formada həyata keçirir.

a) Özəl cari hesablar

Xüsusi cari hesablar, İslam bankçılıq sistemində açıla bilən və lazım gəldiyində geri çəkilmə xüsusiyyəti daşıyan və müqabilində hesab sahibinə hər hansı bir qazanc təmin etməyən müddətli depozit hesabıdır.

Ənənəvi banklarda depozit hesabında az da olsa bir faiz hesablanır və bank ilə hesab sahibi arasında borc münasibəti meydana gəlir. İslam bankçılıq qurumları isə bu hesablara qoyulan vəsaiti istifadə edir və qurum özü qazanc əldə edərsə amma bundan hesab sahibinə heç bir məbləğ ödəməz. Sadəcə qurum zərər etdiyi təqdirdə hesab sahibinə olan borcunu ödəyir. Yəni, nə qazansa nə də zərəri ortaq etməz. [29, s. 72]

b) İştirak hesabları

İştirak hesabları, yığımlarını mənfəət və zərərin paylaşılması əsasına görə qiymətləndirərək, investisiyaya və ticari fəaliyyətə yönləndirmək istəyən fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən tərcih edilən hesab növüdür. Bu növ hesablarda əsas pul qənaəti olmaması, bu hesabların bir növ risk sərmayəsi olduğunu ifadə edir. İştirak hesabları 1 ay, 3 ay, 6 ay, 9 ay, 1 ilə qədər, 1 il və daha uzun müddətli olaraq açıla bilər.

İştirak hesabları daxilində dövrü mənfəət payı ödəməli, hesab açıla bildiyi kimi, müddəti ən az 5 il olan depozitli hesablar və İslam bankçılıq qurumlarına məxsus formada müəyyən bir layihənin maliyyələşdirilməsi üçün dəqiq bir müddəti olmayan, “xüsusi fond hovuzları” da açıla bilər. [30, s. 191-192]

Maliyyə resurslarının istifadəyə təklif edilməsi fəaliyyəti

a) Müdarabə (Əmək və kapital ortaqlığı)

İslam hüququnda müdarabə, bir ticarətlə məşğul olmaq üzrə, investisiya ahibi ilə, bu investisiyanı idarə edəcək olan arasında qurulan bir akt formasıdır. Müdarabə, bir tərəfin əməyi, digər tərəfin isə investisiyanı (kapitalı) təmin etdiyi, mənfəətin (dividentin) əvvəlcədən müəyyən edilmiş nisbətlərə görə bölüşdürüldüyü, zərər meydana gəldikdə isə zərərdə işi idarə edən ehmalkarlığı və təqsiri olduğu hallarda, zərərin investisiya qoyan tərəfindən təmin edildiyi bir modeldir. [4, s. 4]

Ancaq, zərərin meydana gəlməsində əməyi ilə iştirak edən, yəni investisiyanı idarə edən məqsədli qəsd vurma halı varsa, bu zərər onun özü tərəfindən qarşılır. Bu metodda İslam bankçılıq qurumu zərər ehtimallarını ortadan qaldırmaq məqsədi ilə lazımi tədbirləri ala bilər. Müdarabə metodu, ticari fəaliyyətə yeni daxil olan, qabiliyyətli, amma iqtisadi gücü zəif olan təşəbbüskarların (biznes ideyası olanların) istifadə etməsi üçün ideal bir metoddur.[31, s. 15]

b) Müşarakə (Kapital-kapital ortaqlığı)

Mənfəət-zərər ortaqlığı metodunun bir digəri “şirkətül-inan” olaraq da ifadə edilən “müşarakə” metodudur.

“Müşarakə” investisiya təmin edən və bu investisiyanı idarə edən əmək sahibinin, bir ideyanı (layihəni) həyata keçirmək üzrə birlikdə əmək və kapitallarını qoyduqları bir ortaqlıq formasıdır”.

Müşarakə üçün maliyyə qurumuna müraciət edən təşəbbüskarın layihəsi qurum tərəfindən tədqiq edilir. Layihənin qəbul edildiyi və uyğun görüldüyü halda “müşarakə ortaqlığı” qurulur. Tərəflər fərqli nisbətlərdə kapital/investisiya ilə ortaqlıq münasibəti tənzim edirlər. Ortaqlıq münasibətinin yekunlaşması ilə

(layihənin tamamlanması vs) ortaya çıxan mənfəət/divident, ortaqlıq müqaviləsində müəyyən edilən nisbətlərdə bölüşülür.

Ortaqlıq müqaviləsində tərəflərin alacaqları mənfəət payları sabit bir məbləğ olaraq deyil, nisbət olaraq müəyyən edilir. Zərər meydana gəlməsi halında isə tərəflər kapital (ortaqlıq) nisbətlərində zərəri qarşılayırlar. [67, s. 45]

Müdarəbədə bir tərəfdə aktiv olmayan investisiya qoyan sərmayədar, digər tərəfdə isə əməyi ilə iştirak edən aktiv bir təşəbbüskar vardır. Müşarəkə metodunda isə, həm investisiya qoyan sərmayədar, həm də əməyi ilə iştirak edən təşəbbüskar fəaliyyətdə (layihənin icra olunmasında) aktiv iştirak edir. Eyni zamanda, müdarəbə metodunda zərər investisiya qoyan sərmayədara aidkən, müşarəkə metodunda isə zərər tərəflər arasında kapital paylarındakı nisbətə görə bölünür və paylaşılır. Müdarəbədə tərəflərdən biri əmək, digəri sərmayə (investisiya) ortaya qoyarkən, müşarəkə metodunda tərəflər, həm əmək, həm də sərmayələri ilə birgə iştirak edər, fəaliyyət göstərirlər. [32]

c) Mürabahə (Maya dəyəri+mənfəət əlavə edilərək satış)

Mürabahə, “müəssisələrin ehtiyac hiss etdikləri xammaddə, yarımamul, makina-təchizat kimi əmtəələrin İslam bankçılıq qurumları tərəfindən nağd alınıb, müştəriyə müddətli olaraq satışı “ fəaliyyətidir. [68, səh. 16]

Bir digər tərifə görə Mürabahə “Bir malın özünü neçəyə başa gəldiyini (maya dəyərini) alıcı tərəfə söyləmək şərti ilə müəyn bir mənfəət müqabilində onu alıcı tərəfə satmaqdır.”

Bir müəssisədə, satın alınacaq material, nağd qiyməti, keyfiyyəti və satıcı firma kimi əhəmiyyətli məsələlər müştəri firma tərəfindən müəyyən edilir. Faizsiz sistem ədəbiyyatında “mürabahə” olaraq da bilinən bu fond istifadə etdirmə metoduna görə malın maya dəyər qiyməti üzərinə alıcı ilə razılaşdırılan nisbətdə bir mənfəət əlavəsi ilə müəssisə borclandırılır.

İslam bankçılıq qurumu bir satıcı firma olmadığı üçün müştərisinin yazılı təlimatı ilə əmtəəni satın alır və ancaq təhvil aldıqdan sonra müştəriyə onun satışını

həyata keçirər. Mürabahə əməliyyatı ancaq maddi aktivlərin alqı-satqısı zaman istifadə edilə bilər, qeyri-maddi aktivlərin (lisenziya, marka) satışı bu formada həyata keçirilə bilməz. [42, səh. 159]

Misal üçün, həkim olmuş bir şəxs yeni quracağı klinika üçün lazımı tibbiavadanlıqları satın alma gücündə olmadığı təqdirdə, İslam bankçılıq qurumuna bu avadanlıqları almaq üçün müraciət edər. Müraciət dəyərləndirilir və uyğun görülürsə bir anlaşma (vəd) tərtib olunur. Maliyyə qurumu avadanlığı satın alır. Maya dəyəri qiyməti üzərinə həkimlə razılaşdığı nisbətdə mənfəət payı əlavə edər və müəyyən olunan bu qiymətə avadanlığın satışını həkimə həyata keçirər. Həkim avadanlığın dəyərini quruma hissə-hissə ödəyər. [32]

d) Kiralama (icarə, lizinq)

Mürabbahədən sonra lizinq İslam bankçılıq quruluşlarının digər bir maliyyə təmin etmə və maliyyələşdirmə metodudur. Bu sistem kommersiya banklarına bənzər formada fəaliyyət göstərir. Burada sadəcə fərq, banklarda faiz hesablanır, burada isə əmtəənin dəyəri alış qiymətinin üzərinə mənfəət əlavədə edilərək müəyyən bir satış dəyəri hesablanır və hissələrə bölünür və müştəriyə təqdim edilir. İslam bankçılıq qurumları lizinq metodu ilə daşınmaz əmlak, makina kimi maddi vəsaitlərin maliyyələşdirilməsi üçün bir metoddur.

e) Sələm və istisna

Sələm müəyyən bir malın və ya xidmətin dəyərinin tamamının nağd olaraq ödənilib, gələcək bir tarixdə satın alınma fəaliyyətidir. Maliyyə qurumu nağd ödəmə edərək, gələcəkdə istehsal ediləcək bir malı satın alır. Ancaq bu malı satmaq üçün müddətini gözləmək məcburiyyətindədir. İslam hüququna görə, pul, qızıl, gümüş və pul bənzəri vəsaitlərin bu metodla satışı əldə edilən gəlir faiz olaraq dəyərləndirildiyi üçün qəti olaraq qadağandır. Xüsusən İranda tətbiq olunan bir maliyyələşdirmə metodudur.

İstisna hal-hazırda mövcud olmayan və gələcəkdə istehsal ediləcək bir malın satılması fəaliyyətidir. Bu sistem əsasən, kənd təsərrüfatı və inşaat layihələrində istifadə olunur. Müştəri müəyyən bir nağd ödədikdən sonra qalan məbləği hissəvi ödəniş formasında maliyyə qurumuna geri ödəyər. Bu metod xüsusən Körfəz ölkələrində inşaat layihələrinin maliyyələşdirilməsində müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir.

f) Təvərrük

Bir malın hissəvi olaraq alınıb satıcıdan başqa birinə nağd olaraq satılması fəaliyyətidir. Bu sistemlə nağd vəsait ehtiyacı olan şəxs ehtiyacını qarşılar. Təvərrük Hanbəli Məzhəbinə görə uyğun bir metoddur. Bu sistem İslam bankçılıq qurumları tərəfindən ödəmə çətinliyi çəkən müştərilən borclarını restrukturizasiya etmək məqsədi ilə istifadə olunur.

g) Sukuk (icarə sertifikatları)

Dövlətlər, eyni zamanda səhmdar cəmiyyətləri qısa müddətli maliyyə ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədi ilə maliyyə bazarı məhsullarından (qiymətli kağızlardan) istifadə edirlər.

Bu məhsullardan dövlət tərəfindən istifadə olunanı xəzinə istiqrazlarıdır. Bu qiymətli kağız məhsulu qısamüddətli olub, birbaşa dövlət xəzinədarlıq orqanı tərəfindən emissiya edilir və qısamüddətdə dövlətin ehtiyacı olan maliyyə vəsaitini cəlb etmək məqsədi daşıyır. Xəzinə istiqrazlarının müəyyən bir nominal dəyəri mövcuddur və üzərində qeyd olunur (məsələn 1 000 USD). Adı keçən qiymətli kağızlar nominal dəyərdən daha aşağı qiymətə (məsələn 950 USD) satışa ərz olunur. Müəyyən olan müddətin sonunda (məsələn 1 il) bu sənədi alan və saxlayana (investora) qiymətli kağızın üzərində qeyd olunan nominal dəyər (1000 USD) ödənilərək, onun sabit gəlir ($50 \text{ USD} = 1000 \text{ USD} - 950 \text{ USD}$) əldə etməsi təmin edilmiş olur.

Səhmdar cəmiyyətlər də qısamüddət ərzində maliyyə cəlb etmək məqsədi ilə istiqrazlar emissiya edilməsi üçün Qiymətli Kağızlar bazarına və Fond birjasına müraciət edə bilirlər. Səhmdar cəmiyyətlər bu sənədi alan və saxlayan inverstora müəyyən edilmiş müddətin sonunda kupon məbləğini (faiz məbləğini) və nominal dəyəri (əsas borc məbləğini) ödəyir.

Yuxarıdakı izahlardan da görsəndiyi kimi, faiz gəliri əldə etmək istəyənlər üçün bu əlverişli bir maliyyə vasitəsidir. İslam bankçılıq anlayışında isə faiz qarşılığında (bəzi zəruri hallar xaric) borc almaq, eyni zamanda gəlir əldə etmək məqsədi ilə faizlə borc vermək qadağan olunmuşdur.

Bu səbəbə görə, dövlətlərin və İslami həssasiyyəti olan qurum və fiziki şəxslərin kommersiya fəaliyyət metodları ilə ehtiyacları olan maliyyə vəsaitini təmin etmək və eyni zamanda faizsiz gəlir əldən etmək istəyənlərə bir investisiya vasitəsi (aləti) təqdim etmək məqsədi ilə “Sükük” emissiyası ehtiyacı meydana gəlmişdir.

Sukuk Ərəbcə “Sak” kəliməsinin cəm halıdır və mənası “bərabər hissəli sertifikatlar” mənasına gəlir. Xəzinə və kommersiya istiqrazları sadəcə pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqını verir, Sukuk isə mülkiyyət haqqı verir. Sukuk bir vəsaitə (maddi aktivə) sahib olmaq və onu istifadə etmə haqqı verir.

Maliyyə ehtiyacı olan bir qurum aktivində olan bir maddi vəsaiti qiymətləndirir və bir dəyər müəyyən edilir. Sonra bu dəyərə əsasən qiymətli kağız (sertifikat) emissiya edilir. Bu sertifikatları satın alanlar icarəyə verilən aktivə əllərindəki sertifikatlar nisbətində ortaqlar olurlar. Beləcə, bu aktivin gəliri də onlara aid olur. [41, s. 4-6]

h) İslam bankçılıq sistemində digər bank fəaliyyətləri

İslam bankçılıq qurumları yuxarıda izah edilən fəaliyyətləri xaricində ənənəvi bankların gördükləri fəaliyyət və xidmətləri də müştərilərinə təqdim edir. Burada əhəmiyyətli olan həyata keçirilən fəaliyyətlərdə faiz olmamasıdır. İslam bankçılıq qurumları təminat məktubu vermə, akreditiv açma, çek dəftəri vermə, ixrac

akreditiv əməliyyatları, valyuta mübadilə əməliyyatları, pul transferləri, kredit kartı vermək, ATM, telefon, internet bankçılıq xidmətləri kimi bir çox bank xidmətlərini müştərilərinə təqdim edir. [33, s.8]

Cədvəl 1: İslam bankçılıq sistemindəki üsulların müqayisəli təhlili

Açıqlama	Müdarabə	Müşarəkə	Murabaha	Lizing
Fəaliyyət növü	İnvestisiya	İnvestisiya	Ticarət	İcarə
Nəzarət	-	Tam	Tam	Tam
Risk idarəçiliyi	Yüksək	Yüksək	Aşağı	Orta
Gəlirliliyi	Nəmolum	Nəmolum	Sabit	Sabit

Mənbə: Rodney Wilson, "The issue of interest and Islamic Financing Alternatives"

Journal of International Banking Law, 1997

Yuxarıda İslam bankçılıq sistemində istifadə olunan üsulların müqayisəli təhlili verilmişdir. Müqayisəli təhlillərdən görsəndiyi kimi, ən uyğun (riskin az, gəlirliliyin sabit, nəzarətin tam) üsul Murabaha metodudur. İslami qaydalara görə, müşarəkə metodu ən uyğun olan metoddur. Nəzarət mexanizmi qurula bilməyən tək metod isə müdarabə metodudur.

İslam bankçılıq sisteminin digər ənənəvi banklarla müqayisəli təhlili

Yuxarıda işləyiş sistemləri haqqında məlumat verməyə çalışdığımız İslam bankçılıq qurumlarının, digər banklar ilə müqayisəli təhlili aşağıdakı tabloda verilmişdir:[26, s.94]

a) İş metodları baxımından

İslam bankçılıq sistemi, mənfəət- zərər ortaqlığı əsasında fəaliyyət göstərir. Əsas prinsip faizsizlik prinsipidir. Pul ticari bir mal kimi alınıb satıla bilməz. Faiz qarşılığı depozit qəbulu və faizli nağd kredit istifadəsindən başqa hər növ bank maliyyə xidməti müştərilərə təqdim edilir. İslam bankçılıq sistemində maliyyə

fondları ediləcək mənfəətdən pay və zərərə görə fədakarlıq əsasında fond toplama, tələb olunan əmtəənin (əsas vəsait vs) qurum tərəfindən alınıb satılaraq və ya kiralanaraq tələb edənə təqdim edilməsi fəaliyyətinə əsaslanır.

Ənənəvi banklar, həm fond qəbul etmədə, həm də fond istifadə etdirmədə bank faiz əsasında fəaliyyətini tənzimləyir. Pul ticari bir mal kimi alınıb satılır. Təqdim edilən bankçılıq xidmətləri İslam bankçılıq sistemi ilə bənzərlik təşkil edir.

b) Pul vəsaitinin funksiyaları baxımından

İslam bankçılıq sisteminə görə, pul ticari əmtəə kimi alına və satıla bilməz. Bu səbəbə görə, İslam bankçılıq qurumları resurs əldə edərkən mənfəət/zərər ortaqlığı ilə, resurs istifadə etdirərkən isə müddətli satış, kiralama (lizinq), mənfəət/zərər ortaqlığına əsaslanan işlər görür. Müxtəlif bank/maliyyə əməliyyat xidmətləri ilə birgə əmtəə ticarəti həyata keçirir.

Ənənəvi banklarda, pul vəsaiti müəyyən bir dəyər (faiz) qarşılığında alınıb satıldığı üçün ticari bir əmtəə kimi istifadə olunur. Müxtəlif bank əməliyyat xidmətləri ilə bərabər, pul vəsaitlərinin ticarəti həyata keçirilir (faiz ödənilir və alınır)

c) Fondların yığılması (toplanması)

İslam bankçılıq sistemi əmanət sahiblərindən Xüsusi Cari hesab və iştirak hesabı adı altında əmanətləri qəbul etməkdədirlər. İslam bankçılıq qurumlarını digər banklardan fərqliləşdirən hesab iştirak hesablarıdır. Bu hesab növündə müştəri ilə qurum arasında bir ortaqlıq mövcuddur. Libor sistemi ilə borc qəbul etməz. Ancaq iştirak hesabı adı ilə fond təmin edə bilər.

Ənənəvi banklar ticari və depozit hesabı adı altında əvvəlcədən müəyyən olunan faiz qazancı əmanət sahiblərindən fond təmin edilir. Bank ilə əmanətçi arasında debitor-kreditor münasibəti mövcuddur. Banklar ehtiyac olursa isti pul kütləsi ehtiyaclarını +2-3% ilə qarşılaya bilərlər.

d) Fondların ərz edilməsi

İslam bankçılıq sistemi nağd kredit verməməkdədir. Müdarabə, mürabahə, müşarəkə adlı metodlarla qurum öz fəaliyyətini tənzimləyir. İslam bankçılıq qurumları əldə etdikləri fondları istehsal və ticarətdə istifadə edirlər. Belə ki, İslam bankçılıq qurumu ilə müştərilər arasında ticari bir əlaqə mövcuddur. Yəni, İslam bankçılıq qurumları əmtəə və ticari məqsədlə maddi aktiv alış və satışı həyata keçirirlər. Fondun istifadə etdirilməsində layihənin mənfəətliliyi əhəmiyyət kəsb edir. Fon istifadəsi əməliyyatları uzun müddətlidir.

Ənənəvi banklar külçə və pul qızından başqa hər hansı bir əmtəə və maddi aktiv alış və satış əməliyyatında iştirak etməzlər. Faiz müqabilində nağd kredit istifadə etməkdədirlər. Bankın topladığı yığım istehsal və ticarət sahələrindən başqa sahələrdə dövlət bondlarının alınması vs kimi də istifadə edilir. Kreditin istifadəsində müştərinin verəcəyə təminat əhəmiyyət kəsb edir. Qısa müddətli maliyyələşdirmə mümkündür və kredit məhdudlaşdırması mövcuddur

e) Maliyyə kiralaması (lizinq)

İslam bankçılıq sistemində maliyyə kiralaması (lizinq) metodu ilə müştərilərinə bir başa resurs yönləndirə bilirlər. Yəni, lizinq səlahiyyətləri vardır.

Ənənəvi banklar maliyyə kiralaması (lizinq) əməliyyatı aparmazlar, amma lizinq şirkəti qura bilirlər.

f) Risk və sistemin etibarlılığı

İslam bankçılıq sistemində müştərilər bu sistemdə mənfəət və zərərə ortaq olduqlarından riski əvvəlcədən qəbul edir. Dolayısı ilə bu sistemdə etimad işin əsasını təşkil edir. Təminat və girov qədər ortaq olunan və maliyyələşdirilən layihənin sağlamlığı da əhəmiyyət kəsb edir.

Ənənəvi banklar isə faiz prensipinə əsaslandığı üçün risk mövcud deyil. Bankçılıq sistemində etibarlılıq məsələsi təminat və girov ilə təminat altına alınmışdır.

g) Maliyyələşdirmənin maya dəyəri

İslam bankçılıq sistemində maliyyə resursunu istifadə edən müştərinin müyyən edilən müddətin sonunda ödəyəcəyi məbləğ bəllidir və sonradan iqtisadi kənjektura görə dəyişə bilməz.

Ənənəvi banklar Banklar zaman zaman kredit uçot dərəcələrini müxtəlif maliyyə vasitələrinə indeksləyə bilirlər. (Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi, ABŞ dolları kursuna, dövlət bond faizi vs kimi). Bu da kredit faizlərinin sonradan dəyişə bilmə ehtimalını riskini ortaya çıxarır.

h) İstifadə edilən fondun müddəti (zaman)

İslam bankçılıq sistemi daha çox uzun müddətli investisiya məqsədli layihələri maliyyələşdirməyə üstünlük verir.

Ənənəvi banklar isə daha çox müştərilərə ticari məqsədli qısa müddətli kredit verilməsinə üstünlük verir.

i) Fondların maya dəyəri

İslam bankçılıq sistemində xüsusi cari hesablarda yığılan vəsaitlərin hər hansı bir maya dəyəri mövcud deyil. İştirak hesablarında isə vəsait sahiblərinə sistem hər hansı bir qazanc təminatı vermir.

Ənənəvi banklarda isə maliyyə resurslarının hamısının (müddətli, müddətsiz) banka bir maliyyə yükü mövcuddur.

j) Qəbul edilən risk

İslam bankçılıq sistemində xüsusi cari hesablarda yığılan vəsaitlərin hər hansı bir maya dəyəri mövcud deyil. İştirak hesablarında isə vəsait sahiblərinə sistem hər hansı bir qazanc təminatı vermir.

Ənənəvi banklarda isə maliyyə resurslarının hamısının (müddətli, müddətsiz) banka bir maliyyə yükü mövcuddur.

k) İqtisadi sistem

İslam bankçılıq sistemi İslam iqtisadi sistemini (ümumi prinsipləri ilə) əsas alaraq fəaliyyət göstərir. Fəqət, İslam bankçılıq qurumlarının mütləq formada İslami prinsiplərə görə fəaliyyətləri tənzimlədikləri iddia edilə bilməz.

Ənənəvi banklar isə qlobal Kapitalist iqtisadiyyat sistemi prinsiplərini əsas alaraq fəaliyyətini tənzimləyir

l) Əməliyyatlarda istifadə olunan maliyyə alətləri

İslam bankçılıq sistemi qurumlarının istifadə etdikləri maliyyə vasitələri baxımından banklarla müqayisə edildiklərində daha məhduddurlar. Çünki, bu qurumların iş prinsipləri bəzi maliyyə vasitə və alətlərinin istifadə edilməsinə uyğun olmaya bilər (faizli qiymətli kağız (istiqraz) ixracı/emissiyası kimi vasitələr istifadə etməz)

Ənənəvi banklar, maliyyə bazarlarından vəsait cəlb etmək üçün qanunla məhdudlaşdırılmamış mümkün olan bütün vəsaitlərdən istifadə edirlər. Məsələn, repo, bondlar, istiqrazlar vs kimi alətlərin istifadəsində heç bir məhdudiyyət mövcud deyil.

m) Makro iqtisadiyyata təsiri

İslam bankçılıq sistemi iqtisadi mühitin şəffaflaşması məqsədi ilə, atılan hər bir addım dövlətin vergi gəlirlərini artırır. İstifadə edilən vəsait, birbaşa real iqtisadiyyatda sərf olunduğu üçün. İnvestisiya məbləğinin artışı, məşğulluq səviyyəsinin artması və bu faktorlara bağlı olaraq iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərir.

Ənənəvi banklar, kreditlər əsasən təminat və girov faktorları nəzərə alınaraq verildiyi üçün əməliyyatların hansı həcmnin nəzarət altına alındığına nəzarət edilə bilmir. İstifadə olunan kreditin nə qədər investisiya məqsədli, nə qədər istehlak məqsədli istifadə olunduğuna nəzarət etmək mümkün deyildir.

n) Müştərinin qazancı və mənfəət bölgüsünün aparılması

İslam bankçılıq sistemi iştirak hesablarında yığılan vəsaitlərin istifadəsindən meydana gələn mənfəətin təxminən 80%-i hesab sahiblərinə (iştirakçılara) bölüşdürülür. Zərər var isə, vəsait sahiblərinin iştirakları nisbətində zərəri qarşılayacaqlardır. Mənfəət bölgüsünün aparılmasında məhdudiyyət mövcud deyil.

Ənənəvi bank sistemində depozit sahiblərinin alacaqları pay öncədən müəyyən edilmişdir. Zərər riski banka aiddir. Depozit faizlərində məhdudiyyətlər vardır.

o) Real iqtisadiyyata etikləri müsbət təsir baxımından

İslam bankçılıq qurumlarını ənənəvi banklardan ayıran əsas fərq, mənfəət və zərərdə iştirak etmə prinsiplərinə görə yığılan vəsaitin, faizsiz metodlarla ticari və sənaye fəaliyyətlərdə istifadəsidir.

Ənənəvi banklar cəlb etdikləri vəsaitlərin (depozitlərin) bir qismini real iqtisadiyyata qazandırarkən, bir hissəsini də rant (faiz) iqtisadiyyatında istifadə edirlər. Belə ki, xüsusən də risklərin və faizlərin yüksək olduğu zamanlarda repo, istiqraz və dövlət bondlarına daha çox meyl edirlər.

İslam bankçılıq sisteminin faydaları

Son dövrlər Körfəz o cümlədən Ərəb ölkələri ilə münasibətlərin inkişaf etməsi nəticəsində maliyyə münasibətləri də öz növbəsində inkişaf edəcək və ticari münasibətlərdə də canlanma yaşayacaqdır.

-Cəlb edilən fondların real sektora dövr edilməsi. Bankların balansları incələndiyində İslam bankçılıq qurumlarında verilən kredit/maliyyə dəstəyi toplam nağd fondların 90%-i həcmindədir. Bu nisbət ənənəvi banklarda isə 70% nisbətindədir. Bu nisbət İslam bankçılıq qurumlarının cəlb etdiyi fondların demək olar ki, hamısının real iqtisadiyyata yönləndirildiyini ifadə edir. Bu fakt da faizsiz

maliyyə qurumlarının ölkə iqtisadiyyatı üçün nə dərəcədə əhəmiyyət kəsb etdiyinin bi ifadəsidir.

-Dünyadakı mövcud İslam bankçılıq qurumları, öz iş prinsiplərinə uyğun olaraq sabit gələr əldə etmək üçün xəzinə istiqrazları, eləcə də ayrı-ayrı səhmdar cəmiyyətlərin istiqrazlarına investisiya qoymazlar. Bu qurumlar sadəcə dövlət eləcə də, Mərkəzi banklar tərəfindən blok edilməsi məcbur olan fond məbləğləri xaricində, gündəlik nağd ehtiyacı kənarındakı vəsaitlərə birbaşa real iqtisadiyyata investisiya qoymaqladır.

-İslam bankçılıq qurumları fakturalı mal və xidmət alımları maliyyələşdirdiyi üçün iqtisadiyyatdakı qeyriəsrəmi ticarətin qarşısını alıcı bir rol oynayır. Bu vəziyyət də ölkənin vergi gəlirlərinin artmasına köməklik edəcəkdir.

-İslam bankçılıq qurumları fakturalandırılabilən mal və xidmət alımlarını hissəvi yolla maliyyələşdirdiyindən firmaların maliyyə sistemlərini nizamlayar.

-Ənənəvi banklarda kredit alanlar əldə etdiyi maliyyələşdirməni şəxsi ehtiyaclarına belə xərcləyərək, məqsədi kənarında yerlədə yönləndirə bilməkdədir. Bu da daha sonra bu kreditlərin ana məbləğinin geri alınmasında çətinliklərə səbəb olur və xüsusən də maliyyə böhranı dövrlərində həm ölkə iqtisadiyyatı, maliyyə qurumları və eləcə də vətəndaşlar üçün İslam bankçılıq qurumlarında isə belə bir risk olduqca aşağıdır.

-İslam bankçılıq qurumlarından alınan fondlar, layihə əsaslı olaraq hissələri bölündüyündən dolayı, firmalar tərəfindən təqib edilməsi daha asandır. Balans dövrlərində əlaqədar maliyyə cədvəllərində əsk olunması (göstərilməsi) baxımından daha az bir əməliyyat yükü/riski yüklənmiş olurlar.

-Ənənəvi banklar böhran dövrlərində kreditləri geri çağırma (firmalardan bunu tələb etmə) əməliyyatları edirlər. Bunu kredit alınarkən müştərilərə imzaladılan kredit müqavilələrində qeyd edirlər. Çox zaman bu məsələ haqqında müştərilər əvvəlcədən məlumatlandırılmır. İslam bankçılıq qurumlarında isə belə bir əməliyyat mövcud deyildir. Bu isə müştərilər baxımından xüsusən böhran dövrlərində olduqca əlverişli və risksizdir.

İslam iqtisadi sistemində maliyyələşdirmə zamanı müştərilərə təqdim olunan hissəvi ödəniş planı maliyyələşdirmə prosesinin ən başında müəyyən olunur. Bu səbəblə kreditin (maliyyələşmənin) maya dəyəri prosesin başında müəyyən olunur. Bu isə krediti istifadə edən firmaya qeyri-müəyyənliklərin aradan qalxmasını təmin edir.

İslam bankçılıq qurumlarında ənənəvi bankların əksinə kredit istifadə edildikdən sonra əsla dəyişməz və dəyişdirilə bilməz. Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi uçot dərəcəsində artışı və ya azalışlar, ölkə daxilindəki baş verən siyasi proseslər nəticəsində iqtisadi məlumatlarda yaşanan dalğalanma kreditin maya dəyərini artırmaz və ya azaltmaz. Kreditin maya dəyəri bütün şərtlərdə sabit qalır. Bu isə bu kimi hallardan lazım gəldiyində həm maliyyə qurumlarının, həm də əhəlinin artıq maliyyə yükü ilə üz-üzə qalma riskini azaldar və investisiyanı təşviq edər.

İslam bankçılıq qurumları kredit geri ödəmələində sıxıntı yaşandığında və kreditin problemli kredit olaraq sayılması lazım olacaq vəziyyətlərdə, real iqtisadiyyatı maliyyələşdirdiklərindən dolayı, digər banklara nəzərən müştərilərinə daha etik davranaraq, həm kreditin restrukturizasiyası, həm də kreditin problemli kredit olmaması üçün 90 gün müddətin uzadılması məsələlərində daha etik davranacaqlardır.

İslam bankçılıq qurumları sadəcə pul vəsaitlərinin deyil, eyni zamanda qızıl, valyuta, bina, torpaq sahəsi formasında mühafizə olunan fondların da iqtisadi sistemə daxil olmasını təmin edir.

İslam bankçılıq qurumlarının mövcud olduğu dövlətlərdə, məsələn Türkiyədə də 100 min TL və bunun ekvivalenti valyuta məbləğində vəsait dövlət təminatı altına alınmışdır. Bu da xüsusən orta təbəqə fiziki şəxsləri qorumaqla birlikdə bu məbləğ həcmində vəsaitləri olan vətəndaşların öz yığımlarını ölkə iqtisadiyyatına tövə qazandırmağa təqdim etmək üçün stimül verir.

Ənənəvi banklar daha pragmatik davranmaqda, ciddi rəqabət şərtləri altında sırf bazar iqtisadiyyatının tələblərinə görə davranmaqda, kredit alanın qarşılaşdığı

risk və zərərləri nəzərə almadan ondan faizi, əsas borc məbləğini və hətta gecikmə məbləğini tələb edir. İslam bankçılıq qurumları isə ortaqlıq anlayışının qaydalarına uyğun olaraq fəaliyyətini tənzimləməkdə və ortaqlarına daha anlayışlı davranmaktadır. [69]

FƏSİL II: İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN DÜNYADAKI İNKİŞAFI VƏ MÜXTƏLİF ÖLKƏLƏRDƏ İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİ FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. İslam bankçılıq sisteminin dünyadakı inkişafı

Müasir dövrümüzdə İslam iqtisadiyyatı və İslam bankçılıq sistemi anlayışı 1945-ci ildən sonra Hindistanda müstəqillik hərəkatının başladığı dövrlərdə tələffüz edilməyə başlanmışdır. Hərəkət dövründə və müstəqilliyin başlanğıcında Hind müsəlman ziyalılar yeni bir sistem formalaşdırarkən İslam dininin qaydalarından necə istifadə edəcəkləri barədə elmi, siyasi və iqtisadi müzakirələr apardıqları zamanlarda “İslam İqtisadiyyatı” anlayışı müasir ədəbiyyata daxil olmuşdur. [8]

Davam edən dövrdə faizsiz maliyyə qurumu mövzusunda ilk elmi araşdırma 1955-ci ildə Pakistanlı iqtisadçı Muhammed Uzair tərəfindən aparılmışdır. [34, s.4]

İslam iqtisadiyyatı ilə əlaqədar müsbət inkişaf nəticəsində ilk faizsiz maliyyə qurumu, 1963-cü ildə Misirdə “Mit Ghambır”adı ilə qurulmuş və 1966-cı ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir. [2]

Bundan sonrakı dövrdə müstəmləkə sistemlərinin çökməsi, İslam ölkələrinin öz müstəqilliklərini qazanması, neft gəlirlərinin artışı İslam ölkələrində intibah və inkişaf meyillərinin də inkişafına səbəb olmuşdur. Bu meyillər nəticəsində 1975-ci ildə əhalisi İslam dininə mənsub ölkələrdəki məhsuldar investisiyaları təşviq etmək, iqtisadi və ictimai sahələrdə texniki dəstək və üzv ölkələr arasında xarici ticarətin inkişafına təkan vermək və inkişaf etdirmək məqsədi ilə İslam İnkişaf Bankı qurulmuşdur[35, s. 3].

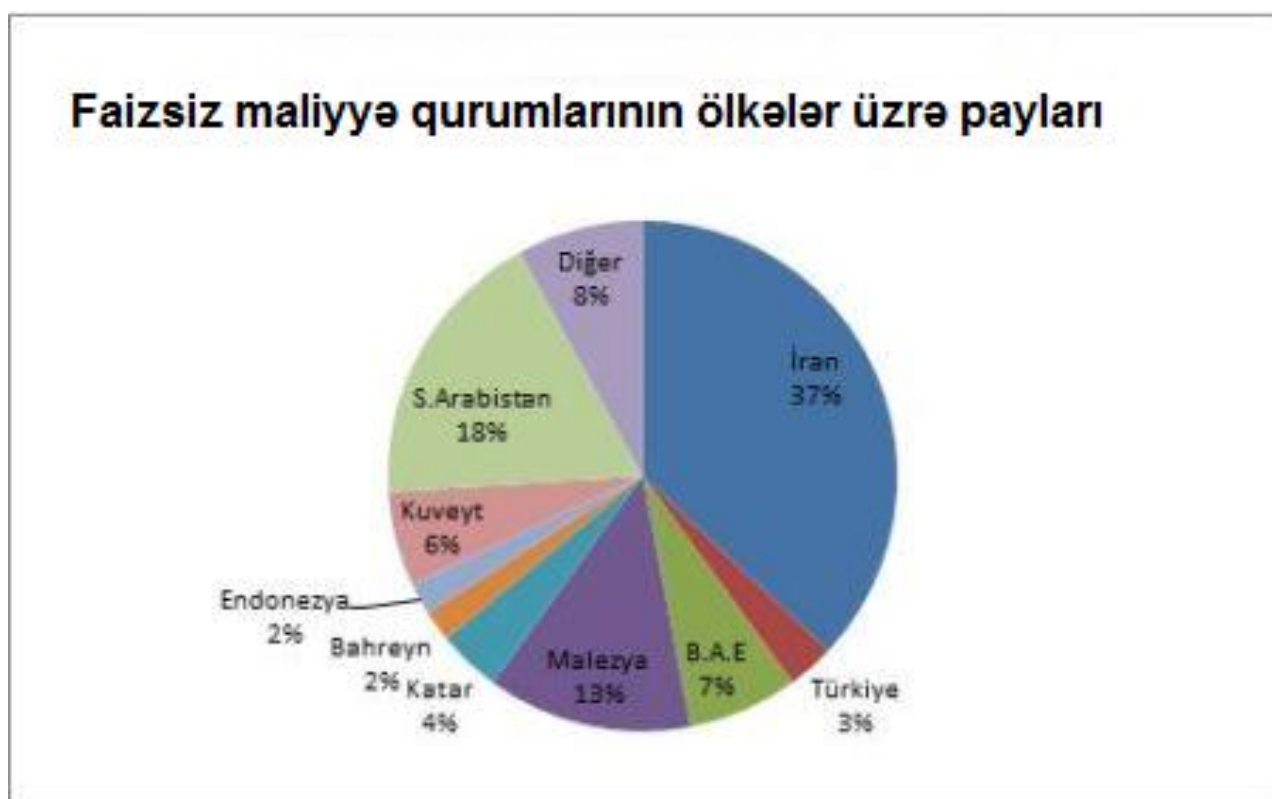
İslam İnkişaf Bankının özəl sektor layihələrində maliyyə dəstəyi verə bilməməsi səbəbindən Səudiyyə Ərəbistanlı, Küveytli və Birləşmiş Ərəb əmirliklərindən olan iş adamlarının təşkilatlanması nəticəsində 1981-ci ildə “Dar

Al-Maal Al-İslami" adlı holding Cenevrədə fəaliyyətə başlamışdır. [36 s. 35-36]. Bunu təqib edən dövrlərdə bənzər qurumlar bu səpgidə fəaliyyətlərini aktivləşdirmişlər.

Faizsiz maliyyə qurumları fəaliyyət göstərən ölkələrdə, sistemin əhatəsi və böyüklüyü ölkədən-ölkəyə fərqlilik ərz etməkdədir.

İslam ölkələrindən tamamilə faizsiz maliyyə sistemini mənimsəyən ölkələr İran və Sudandır. Digər tərəfdə ənənəvi bank və faizsiz maliyyə qurumları sistemlərinin bir arada fəaliyyət göstərdiyi Bahreyn, İndoneziya, Malayziya, Pakistan ya da Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ) kimi ölkələr mövcuddur. Bu ölkələrlə bərabər son illərdə İslam bankçılıq qurumları İngiltərə, ABŞ və İsveçrə kimi ölkələrdə də öz məhsullarını təqdim etməyə başlamışdır və ciddi sayda müştəri cəlb etmişdir. [37, s. 9]

Şəkil 2: Faizsiz maliyyə qurumlarının ölkələr üzrə payı

Mənbə: <https://yunusemrekekec.wordpress.com/tag/ilk-islami-banka/>

Yuxarıdakı qrafikdən də görsəndiyi kimi faizsiz maliyyə qurumlarının ən çox fəaliyyət göstərdiyi ölkələr İran, S. Ərəbistanı və Malayziyadır. Türkiyənin payı isə 3% təşkil edir.

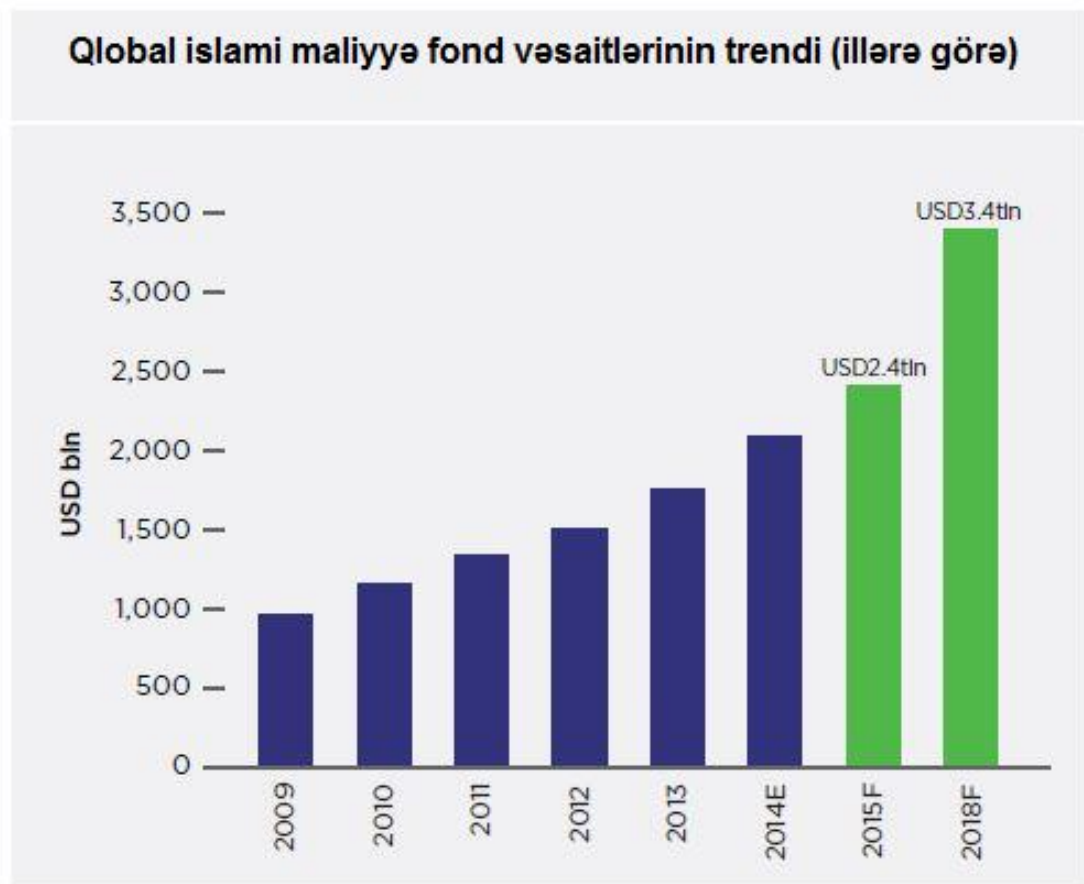
Son statistik məlumatlara əsasən, dünyada “faizsiz” fəaliyyət göstərən 140-a yaxın müəssisə mövcuddur və bu müəssisələrin idarəetdiyi resurs 150 milyard ABŞ dollarını keçmişdir. Hər ik dünyada ən böyük 1000 bank arasında yer alan banklardan 89 ədədi İslam ölkələrində qurulmuş və faizsiz sistemdə fəaliyyət göstərən maliyyə qurumlarından ibarətdir. Dünyanın ən böyük bankları (məsələn: Citybank) bu sistemlə maraqlanmaqda və bu sistemin daxilində pay əldə etmək istəməkdədirlər. [38]

EY tərəfindən yayımlanan “2016-cı il Dünya İslami Bankçılıq Rəqabət Hesabatı”nda, dünya üzərindəki İslami Bankçılıq aktivlərinin keçən ilki dəyərini aşaraq 920 milyard USD dolları aşması gözlənilir.

Dünyada İsmali bankçılıq aktivlərinin böyük bir hissəsini Qatar, Endonezya, Səudiyyə Ərəbsan, BƏƏ, Malayziya və Türkiyədə İSLAM BANKÇILIQ qurumlarının toplam aktiv dəyəri nin 801 milyard USD təşkil edəcəyi proqnozaşdırılır.

Misal olaraq Türkiyədə isə 2015-ci ildə 52 milyard USD-yə çatacağı təxmin edilən İslam bankçılıq qurumları aktivlərinin 5 il ərzində təxminən 80% artışı göstərərək 2020-ci ildə 93 milyard dollara çatacağı təxmin edilir.

Şəkil 3: Qlobal İslam maliyyə fond vəsaitlərinin trendi

Source: Various, KFH Research Database

Yuxarıdakı cədvəldən də görsəndiyi kimi, 2009-cu ildən 2014- cü ilə olan artışı tempi 10% təşkil edir. Bu artışı tempi daha da sərtlənərək 2018-ci ildə 3.4 trilyon USD olacağı təxmin edilir.

Aşağıdakı cədvəldə müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən faizsiz maliyyə qurumları öz əksini tapmışdır:

Cədvəl 2: Dünyadakı İslam bankçılıq qurumlarının siyahısı

Orta Şərq ölkələri	
Bahreyn	Qatar
Bahreyn islam bankı	Qatar İslam bankı
ABC İslam bankı(EC)	Qatar Beynəlxalq İslam bankı
Shamil Bank	Qatar Islamic Insurance Company
Noriba Bankası	Qatar Beynəlxalqİslam bankı
Gulf Finance House	Səudiyyə Ərəbistanı
Albaraka Bank Bahrain	Islamic Development Bank
Citi Islamic Investment Bank EC	ICIEC
İslamic Investment Bank	Al Baraka Investment&Development Co.
Al-Barka, Bahrain	
İran	Al Rajhi Banking&Investment Corporotion
Bank Melli İran	National Commercial Bank
Bank Saderat İran	
Bank Mellat	Bank Al-Jazeera
Banka Tejarat	Birləşmiş Ərəb əmirlikləri
Bank Sepah	Dubai İslam bankı
Bank Refah	Abu Dhabi İslam bankı
Export Development Bank of Iran	Emirates İslam bankı
Banka Sanaat o Maadan	Noor İslam bankı
Banka Keshavarzi	Al Hilal Bank
Bank Maskan	HSBC Amanah
Karafarin Bank	Sharja islam bankı
Saman Bank	Badr Al-İslami (Islamic Banking Division of Mashreq Bank)
Banka Eghtesad-E-Novin	
Bank Parsian	Attijari Al İslami (Islamic Banking arm of commercial Bank of Dubai)
İordaniya	Islamic BeynəlxalqArab Bank
Jordan İslam bankı	
Islamic BeynəlxalqArap Bank	

Cənub Şərqi Asiya	Hind Yarımadası
Brunei	Pakistan
Brunei darussalam islam bankı	Meezan Bankı
Brunei İslam inkişaf bankı (IDBB)	Dawood islam bankı
	Pakistan Dubay İslam bankı
İndoneziya	Pakistan İslami bankı
Maybank Indonesia Syariah	Pakistan İslami bankı
Syariah BNI	
Jabar dan Banten Syariah	Al-Baraka Pakistan bankı
BCA Syariah	Emirates Beynəlxəql İslami bankı
Victoria Syariah	Afrika
Panin Syariah	Əl-Cezair
Syariah Bukopin	Banque Al-Baraka d'Algérie
Syariah Mega Indonesia	Qambiya
Syariah Mandiri	Arab-Gambian Islam bankı
Syariah Mega Indonesia	Sudan
Malazya	Al Baraka Bank
Malaysia Berhad	Faisal Islam bankı
Muamalat Malaysia Berhad	Islamic Co-operative Developement Bank
MNI Takaful	
Syarikat Takaful Malaysia	Omdurman National Bank Sudan
Malaysia İslam bankı	Cənubi Afrika
Filipinler	Albaraka Bank South Africa
Al-Amanah Islam bankı	Digər
Hind Yarımadası	Türkiyə
Bangladeş	Albaraka Turkish Finance House
İslami Bank Bangladesh	Kuwait Turkish İştirak bankı
İSLAM BANKÇILIQ and Investment Ltd.	Türkiye Finans İştirak bankı
Shahjalal İslam bankı	Birləşmiş Krallıq
ICB İslam bankı Ltd.	
First Security İslami Bank	İslam bankı of Britain
Social İslami Bank Ltd.	Dallah Al Baraka

Al-Arafah İslam bankı	Amerika Birləşmiş Ştatları
Hindistan	Amana Mutual Funds Trust
Seyad Shariat Finance	MSI Financial Services Corporation
Al-Barr Finance House Tld.(India)	Manzil USA
Al-Ameen Finance & Investment Corporation	American Finance House, LARIBA Bank

2.2. Müxtəlif ölkələrdə İslam bankçılıq sistemi fəaliyyəti

a) Misir və Türkiyə

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, ilk faizsiz maliyyə qurumu Misirdə reallaşmışdır. Bu səbəblə də İslam bankçılıq sistemində Misirin əhəmiyyətli bir yeri vardır. Misirdə Sənxuri tərəfindən aparılan tədqiqatların bir nəticəsi olaraq, müəyyən bir nisbəti keçməmək şərti ilə faizə icazə verilməkdədir. Bununla bərabər, faizsiz maliyyə qurumları və ənənəvi bank fəaliyyətləri birgə aparılır. 1977-ci ildə Misir və Səudiyyə Ərəbistanı ortaqlığı ilə qurulan Misir Faisal Bankı, daha sonrakı illərdə qurulan %100 Misir sərmayəli Beynəlxalq İnvestisiya Bankı, Misir bank sisemində əhəmiyyətli rol oynayır və bütün depozit məbləğlərinin 17%-ni əhatə edir. [37]

Türkiyə 1980-ci ildən sonra aparılan ciddi iqtisadi islahatlar nəticəsində açıq bazar iqtisadiyyatına keçmişdir. Elə həmin dövrdə də beynəlxalq maliyyə bazarlarına uyğunlaşmaq üçün aparılan çalışmalar istiqamətində qanunvericilikdə müvafiq dəyişikliklər edilmiş və Türkiyə faizsiz bank sisteminin inkişafı üçün zəmin formalaşmışdır. Daha sonra faizsiz maliyyə sisteminin inkişafını təmin edəcək hüquqi baza təkmilləşdirilmişdir. [40, s. 9]

Türkiyədə ilk olaraq faizsiz maliyyə sistemi isitiqamətində Albaraka Türk 1985-də fəaliyyətə başlamışdır. 1985-ci ildə Faisal Finans qurumu ilə xarici sərmayə və Ülkər Qrupu ortaqlığı ilə qurulmuş, 2001-2002-ci illərdə Ülkər

qurumun bütün səhmlərini satın almış və Family Maliyyə qurumu olaraq ad dəyişikliyi etmişdir. 2005-ci ildə isə Anadolu finans qurumu ilə birləşərək Türkiyə Finans qurumu adını almışdır. Bu qurumdan başqa, Türkiyədə hal-hazırda fəaliyyət göstərən Küveyt Türk 1989-cu ildə qurulmuşdur. Daha əvvəl fəaliyyət göstərmiş İxlas finans və Asya finans kimi quruluşlar da yaxın tarixdə mövcud olmuşdur. [41]

b) İran, Pakistan və Malaziya

İran və Pakistanda İslam bankçılıq sistemi ilə əlaqədar vəziyyət digər ölkələrə görə fərqlilik göstərməklə bərabər, bir-birlərinə bənzərlik göstərirlər. Belə ki, İran konstitusiyasının 4-cü maddəsinə görə, bütün qanuni tənzimləmələrin, dini standartlara əsaslandırılması məcburidir. 1983-cü ildə İran parlamentinin qəbul etdiyi faizsiz maliyyə sistemi qanunu, bütün faizləri və faizə əsaslanan bütün bank alət və əməliyyatlarını qadağan etmişdir. Beləcə, faizsiz maliyyə sistemi İranda məcburi olmuşdur.

Pakistan konstitusiyası, faiz ödənməsi və alınması ilə əlaqədar bütün qanunların dini qaydalara ziddiyyət təşkil etməməsi lazım olduğunu qeyd etdiyi üçün, 1981-ci ildə Pakistandakı bütün kommersiya bankları, əmanət sahiblərinə faizli depozit hesabı yerinə, mənfəət/zərəərə iştirak etmə hesabları açmışdır. [42, s. 116-117]

Malayziya, həm ənənəvi bankçılıq, həm də İslam finans sistemi fəaliyyət göstərir. Ölkədə fəaliyyət göstərən İslam bankçılıq qurumlarının hüquq qaydalarına uyğunluğuna nəzarət etmək üçün mərkəzi bir konsey formalaşdırılmışdır. 1983-cü ildə qəbul edilən İslam bankçılıq Qanunu ilə də Malayziya Mərkəzi Bankı faizsiz sistemlə fəaliyyət göstərən qurumlara lisenziya vermə və audit aparma səlahiyyəti verilmişdir.

Malayziyada ilk faizsiz maliyyə qurumu olaraq 1983-cü ildə Bank İslâm Malaysia Berhad təsis edilmiş və qısa müddət ərzində əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmiş və model olmuşdur. 1999-cu ildə isə Bank Muamalat Malaysia Berhad adlı

ikinci faizsiz maliyyə qurumu fəaliyyətə başlamışdır. Bu bankın fəaliyyətə başlamasından sonra ölkədə ənənəvi kommersiya bankları ilə faizsiz bank fəaliyyəti göstərən qurumlar arasında əməkdaşlıq fəaliyyəti genişləmişdir. [37, s. 20]

c) Səudiyyə Ərəbistanı, Küveyt və digər körfəz ölkələri

Səudiyyə Ərəbistanının din alimləri digər ölkə alimlərindən daha kəskin və radikal mövqedə olduğu üçün, bu ölkədə faizə qətiyyənlə icazə verilmir. Sadəcə banklar gördükləri xidmətlərdən komissiya ala bilirlər.

1975-ci ildə Ciddədə qurulan İslam İnkişaf Bankının qurulmasına Səudiyyə Ərəbistanı hökuməti liderlik etmişdir. Bundan əlavə bu sahədə ən güclü maliyyə qurumları da Səudiyyə Ərəbistanı mənşəlidir. Belə ki, Dar Al-Maal Al Islami Group, Dallah Al Baraka Group və Al Rajhi bankçılıq və investisiya şirkəti bu sahədə ən güclü və ən effektiv 3 özəl maliyyə qurumudur.

Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (BƏƏ), Əbu Dabi, Dubai, Əcman, Fuceyrə, Rəsü'l-Haymə, Şarika, Ümmül Qayveyn olmaq üzrə yeddi əmirlikdən ibarətdir. BƏƏ-də Dubai Islamic Bank, Abu Dabi Islamic Bank, Emirates Islamic Bank, Noor Islamic Bank, Al Hilal Bank, HSBC Amanalı, Sharja Islamic Bank, Badr AlIslami, Attijari Al Islami və Islamic BeynəlxalqArap Bank olmaq üzrə 10-dan çox faizsiz maliyyə qurumu fəaliyyət göstərir.[39]

Küveyt əhali olaraq kiçik ölkə olsa da, Bahreyn və BƏƏ-dən sonra 3-cü yerdədir. Ölkədə ilk qurulan faizsiz maliyyə qurumu Küveyt Maliyyə Evi-dir. Bu qurum investisiya, bankçılıq və ictimai sahələrdə fəaliyyət göstərir. 1992-ci ilə gəlindiyində isə məsləhət və korporativ maliyyə xidmətləri göstərən Beynəlxalq İnvestisiya Bankı qurulmuşdur.

İordaniya da bank sahəsində iqtisadi və ictimai ehtiyacları faizsiz sistemə əsaslanaraq qarşılamaq məqsədi ilə qurulan ilk faizsiz bank 1979-da fəaliyyətə keçən İordaniya İslami bankı və investisiya bankıdır. 1982-1983 illərdə yeni

şöbələr açaraq qüvvətlənən bank, müxtəlif ölkələrdə faizsiz maliyyə qurumlarının qurulması haqqında qurucu ortağ olaraq rol almışdır və faizsiz maliyyə sisteminin inkişafında aktiv iştirak etmişdir. [45]

Bahreyndə ilk fəaliyyətə başlayan faizsiz maliyyə qurumu 1979-cu ildə fəaliyyətə başlamış Bahreyn İslam Bankı-dır. Ölkənin digər faizsiz maliyyə qurumları isə 1981-ci ildə fəaliyyətə başlayan Bahreyn İslami investisiya şirkəti və 1984-cü ildə fəaliyyətə başlayan Bərəkət İslam investisiya bankıdır. [27, s. 258-261]

d) ABŞ, İngiltərə və Çin

Son dövrlərdə faizsiz maliyyə ABŞ-da kiçik, amma inkişaf etməkdə olan bir sahədir. Əsasən ABŞ-da bu növ maliyyələşdirmə mənzil alışıının maliyyələşdirilməsində istifadə edilir. University Islamic Financial, Devon Bank, American Finance House, HSBC adlı maliyyə qurumları İslami qaydalara uyğun mənzil krediti verilməsi və Fannie Mac, Freddie Mac maliyyə vasitəçilərinin də İslami qaydalara uyğun ipoteka müqavilələri tərtib etməsi, ölkədə faizsiz maliyyələşdirməyə olan marağın artığının təzahürüdür.

Bundan başqa beynəlxalq maliyyə vasitəçiləri ABŞ-da faizsiz maliyyə xidməti təqdim etməkdə, Körfəz ölkələrindəki müsəlman investorlar isə, maliyyə portfellerini müxtəlifləşdirmək məqsədi ilə ABŞ-da investisiya qoymaqladır. Eyni zamanda ABŞ-da mərkəzi ofisləri yerləşən müəssisələr də İSLAM BANKÇILIQ resurslarından istifadə edirlər. Maraqlı faktdır ki, 2009-cu ildə General Elektrik şirkəti ilk dəfə olaraq İslami bond satan şirkət olaraq tarixə keçmişdir. ABŞ-da bunun kimi fəaliyyətlərin müşahidə olunması, ölkədə faizsiz maliyyələşdirmənin inkişaf etməkdə olduğunu və faizsiz maliyyə qurumlarının böyük maraqlı dairəsində olduğunu ifadə edir. [36]

Böyük Britaniyada 1997-ci ildən etibarən AUB-UK Mənzil adlı faizsiz ipoteka kreditləri verilir. Burada mənzilin iki dəfə alqı-satqıya məruz qalması

(maliyyə qurumu mənzili alır və mənzili öz müştərisinə satır) ikiqat vergi alınmasına səbəb olurdu və xərcləri artırırdı.

Təqdirəlayiq haldır ki, Böyük Britaniya Mərkəzi bankı 2004-cü ildə qanunvericilikdə müvafiq dəyişiklik edərək ikiqat vergi alınmasını aradan qaldırmışdır. Bu yenilik faizsiz maliyyələşdirmənin daha da inkişaf etməsinə səbəb olmuş və maliyyə qurumlarının bu sahəyə olan marağını artırmışdır. 2002-ci ildə qurulan Islamic House of Britain, 2004-cü ildən etibarən İslam bankı of Britain ilk faizsiz maliyyə qurumu kimi müstəqil fəaliyyət göstərir və müştərilərinə faizsiz maliyyələşdirmə məhsullarını təqdim edir. [37, s.21]

Dünya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli yerə sahib olan Çin Xalq Respublikasında da faizsiz maliyyələşdirmə fəaliyyətinə başlanmışdır. Belə ki, faizsiz maliyyə qurumu olan Malayziya Müamalat Bankı fəaliyyətə başlanmışdır. Bundan başqa, maliyyə mərkəzi olan Hong Kongda da bu sahə ilə əlaqədar infrastruktur çalışmaları mövcuddur və faizsiz maliyyələşdirmə sektorunun bu şəkərdə inkişaf etməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. [36, s.21]

FƏSİL III: AZƏRBAYCANDA İSLAM BANKÇILIQ SİSTEMİNİN TƏHLİLİ, İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ, GÖRÜLƏN İŞLƏR VƏ PRESPEKTİVLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasında mövcud İslam bankçılıq sistemi fəaliyyətinin təhlili, İslam Bank fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı problemləri

Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun kəsintisiz və rəqabətədavamlı formada inkişafının təmin edilməsi dövlətimizin iqtisadi siyasətinin əsas hədəfidir. Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulmuş, uzunmüddətli stratejik iqtisadi siyasət ölkəmizdə makroiqtisadi sabitliyin və dinamik iqtisadi inkişafın əsasını təşkil edir. Bütün bu siyasətlərin nəticəsində sahibkarlıq inkişaf etmiş və təşəkkül tapmış, ölkəyə külli miqdarda xarici investisiya gətirilmiş, respublikanın ictimai-iqtisadi inkişafında özəl sektorun funksiyası və əhəmiyyəti artmış və beynəlxalq iqtisadi sisteminə integrasiya prosesində müvəffəqiyyət əldə edilmişdir.

Periodik iqtisadi islahatlar nəticəsində strateji məqsədlərə müvafiq sərbəst bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin və sosialyönümlü, müxtəlifləşdirilmiş milli iqtisadiyyatın təşəkkülü üçün münbit şərait təmin edilmişdir.

Düşünülmüş iqtisadi tədbirlər nəticəsində ölkədə makroiqtisadi sabitlik mühafizə edilmiş, qeyri-neft sektoru inkişaf etmiş və regionların balanslaşdırılmış iqtisadi inkişafına təkan verilmiş, valyuta ehtiyatlarının effektiv istifadəsi təmin edilmişdir. Eyni zamanda sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi artırılaraq, əlverişli investisiya mühiti təşəkkül tapmışdır. Beləcə xalqın sosial rifahı mütəmadi yaxşılığa doğru inkişaf etmişdir.

Son dövrlərdə global iqtisadiyyatda baş verən iqtisadi və siyasi hadisələr nəticəsində məqsədli olaraq neft qiymətləri kəskin olaraq aşağı salınmış və bu da ölkə iqtisadiyyatında öz mənfi təsirini göstəmişdir. Ölkə rəhbərliyi tərəfindən

görülən təsirlər nəticəsində makroiqtisadi və maliyyə sabitliyi qorunmağa çalışılmış və bu tədbirlər öz müsbət təsirini göstəmişdir.

Belə ki, 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri” təsdiq edilmişdir.

Təsdiq olunan bu 2016-2020-ci illəri Strateji yol xəritələri iqtisadi inkişaf strategiyasını və tədbirlər planını özündə əks etdirir. Bu sənəd eyni zamanda 2025-ci ildən sonrakı dövrə hədəf baxışı özündə əks etdirir.

Ölkə başçısının 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi açıqlanan sənəd beynəlxalq iqtisadi aləmdə və eyni zamanda maliyyə bazarlarında baş verən hadisələrə cəld adaptasiya, yenilərə açıqlıq, sektorunun çevikliyi, rəqabətqabiliyyətliliyi və innovativliyi prinsipləri əsasında hazırlanıb.

Sənəddə 2020-ci ilədək qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün beş strateji hədəf və onaltı strateji prioritet üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılıb. Bu hədəflər maliyyə və sığorta bazarlarının təkmilləşdirilməsi və inkişafının təmin edilməsi, bankların restrukturizasiya reformu, bank aktivlərinin sağlam bir formaya gətirilməsi, maliyyə likvidliyinin tələb olunan standartlara uyğunlaşdırılması, kredit məlumatlarının və məhsullarının mübadilə sisteminin inkişafının təmini, kreditor hüquqlarının müdafiəsinin təmini mexanizminin təkmilləşdirilməsi və s. istiqamətlərdə tədbirlərdən ibarətdir. [48]

Azərbaycanda mövcud bir sıra nüfuzlu banklar bir çox beynəlxalq maliyyə qurumları ilə səmərəli əməkdaşlıq edirlər. Bu qurumlar Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və s. misal göstərə bilərik. Bu qurumlardan Azərbaycanın da üzvü olduğu İslam İnkişaf Bankı Azərbaycan Respublikası ərazisində bir sıra əhəmiyyətli layihələrin həyata keçməsində yaxından iştirak edərək bu layihələri maliyyələşdirmişdir və etməkdə də davam edir.

İslam İnkişaf Bankı və eyni zamanda İslami qaydalara görə öz fəaliyyətlərini tənzimləyən maliyyə qurumları ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafına istiqamətləndirilən kredit xəttləri çərçivəsində Azərbaycanda mövcud bir sıra nüfuzlu, etibarlı banklar ilə də səmərəli əməkdaşlıq edirlər. [65]

İslam İnkişaf Bankı (ing. Islamic development bank) və ya qısaca İİB (ing. IDB) - Üzvləri müsəlman ölkələrdən ibarət beynəlxalq maliyyə institutudur və dünyanın aparıcı maliyyə-kredit qurumlarından biridir. İİB İran körfəzi ölkələrinə neft gəlirləri axması nəticəsində meydana gəlmiş ilk maliyyə qurumudur. Onun meydana gəlməsi niyyəti haqqında Bəyannamə 1973-cü (İslam təqviminə 1393-cü) ilin dekabrında Müsəlman ölkələri maliyyə nazirlərinin konfransında imzalanmışdır. Bank fəaliyyətə 1975-ci (hicri ilə 1395-ci) ilin oktyabrında başlamışdır. Yalnız İslam Konfransı Təşkilatında (İKT) iştirak edən ölkələr İİB-ə üzv ola bilər. Başlıca məqsəd üzv dövlətlərin və müsəlman icmalarının iqtisadi və sosial inkişafına İslam qanunlarına uyğun şəkildə yardım göstərməkdən ibarətdir. İslam bankları öz iqtisadi fəaliyyətlərini istisnasız olaraq — "Qurani-Kərim"dəki prinsiplər əsasında qurur. Bankın təsisçiləri yalnız müsəlman ölkələrdən ibarətdir. Hazırda 56 ölkə İİB-in üzvüdür. Banka üzv olmağın əsas şərtləri hökmən İKT-nin üzvü olmaq, ilkin kapitalı ödəməkdir. İdarəçilər Şurasının müəyyən etdiyi başqa şərtlər də var. İştirakçıların əksəriyyəti Afrika və Asiya, ikisi Avropa (Albaniya, Türkiyə), biri Amerika (Surinam) ölkəsidir. Bir çox bölgələrində müsəlmanlar yaşadığına görə Rusiya da İİB-ə üzv olmaq arzusundadır. Üzv ölkələr müxtəlif regionları təmsil etdikləri üçün İİB-ni regionlararası bank kimi təsnifləşdirmək mümkündür. [35]

İİB-lə Azərbaycan Respublikası əməkdaşlığa 1992-ci ildən başlanılmışdır. 2007-ci ildə Bankın Azərbaycan üzrə yerli Nümayəndəsi təyin edilmişdir. Ölkəmizin iqtisadiyyatına İslam İnkişaf bankı tərəfindən cəmi 18 layihə olmaqla 1 milyard ABŞ dolları dəyərində investisiya qoyulub. enerji, Kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, su təchizatı və sosial sahələri əhatə etməkdə olan bu layihələrin 14-ü yekunlaşıb, 4 layihənin icrası isə yekunlaşmaq üzrədir. Uğurlu əməkdaşlığın

nəticəsində "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" ilə bərabər "Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkəti" 2007-ci ildə təsis edilmişdir. [51]

İİB-nin maliyyə ehtiyatları böyük, vəziyyəti sabitdir. Mövcudluğu dövründə Nizamnamə kapitalı 7,5 dəfə, ödənməmiş hissə isə 9 dəfə artıb. Digər regionlararası banklarla müqayisədə imzalanmış və ödənməmiş kapital nisbətində görə ən yaxşı göstəriciyə malikdir. Əsas səhm sahibləri Səudiyyə Ərəbistanı (27,3%), Liviya (11,0%), İran (9,6%), Misir (9,5%), Türkiyə (8,7%), BƏƏ (7,8%), Küveyt (6,9%) və Pakistandır (3,4%). Azərbaycan Respublikasının payı 0,13% təşkil edir.

Əməliyyatlarda əsas yeri kredit təşkil edir. Əməliyyatların ümumi planının 30%-dən çoxunu kənd təsərrüfatında, tikintidə, suvarma sistemlərinin yenidən qurulmasında, iqtisadi və sosial infrastrukturun inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsinə sərf olunan uzunmüddətli kreditlər təşkil edir. İİB-nin adi kreditlərinin xüsusiyyəti onların faizsiz verilməsidir. Bu zaman yığılan cüzi (2,5%) rüsumlar inzibati xərclərin ödənilməsinə sərf olunur. Örtüm dövrü 25 il, güzəştli müddət 7 ildir. Başqa ölkələr üçün bu müddətlər cəmi 0,75% rüsumla müvafiq olaraq 30 və 10 ilə qədər uzadıla bilər.

İİB-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini üzv dövlətlərin ərazilərində infrastruktur layihələrinin reallaşmasında fəal iştirak etməkdən, iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərinin həllində onlara yardım göstərməkdən ibarətdir. Bundan başqa, iştirakçı dövlətlər arasında beynəlxalq ticarətin inkişafına kömək edir, sığorta fondları, habelə İKT üzvü olmayan ölkələrdəki müsəlman icmalarına maliyyə dəstəyi verən xüsusi fondlar təsis edir. İİB-nin kənd təsərrüfatı sektorunda maliyyələşdirdiyi layihələr kənd təsərrüfatının inkişafına, məhsulun və torpağın qorunmasına, heyvandarlığa və əkinçiliyə, suvarma işlərinə istiqamətlənib. Sənaye sektorundakı proqramlara sənaye menecmenti, istehsalın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əməliyyatlar, sənaye müəssisələrinin dəstəklənməsi və bərpaı, fəaliyyət göstərməyən istehsal güclərindən istifadə edilməsi daxildir. [68]

Azərbaycanda İslam İnkişaf Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr aşağıda icmal olaraq verilir: [52]

Cədvəl 3: Azərbaycanca İslam İnkişaf Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr

1.	“Azərbaycanda kənd yerlərinin kompleks inkişafı” layihəsi	Benefisiar: Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi-Müddəti: 2011-2018-ci illər.
2.	Naxçıvanda selə qarşı tədbirlər, suvarılan ərazilərin modernləşdirilməsi və genişlənməsi layihəsi	Benefisiar: Naxçıvan MR Dövlət Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsi-Müddəti: 2012-2016-cı illər.
3.	Azərbaycanın 6 rayonunda milli su təchizatı və kanalizasiya proqramı layihəsi	Benefisiar: “Azərsu” ASC-Müddəti: 2012-2018-ci illər.

İslam İnkişaf Bankı İslam bankçılıq sistemi prinsipi çərçivəsində Azərbaycan kommersiya banklarına öz dəstəyini davam etdirir. İndiyə qədər Azərbaycanın 7 bankı (Turanbank, Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Rabitəbank, Unibank, Bank Standart, Kövsərbank, Əmrahbank) bu dəstəkdən faydalanmışdır. Bu banklardan təkcə 5-i İİB-in \$ 20mln. maliyyə xəttindən istifadə edir. Azərbaycan üzrə İİB-in büdcəsi \$150 milyona yaxınlaşır.

İSLAM BANKÇILIQ vəsaitlərinin qlobal maliyyə insitutlarındakı həcmi \$1.3 trilyon, İSLAM BANKÇILIQ bazarının ümumi həcmi isə isə \$400mlrd. dəyərində təxmin edilir. İllik artım tempi isə 12-15% təşkil edir. [43]

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dünyada müsəlmanların sayı dünyadakı əhalinin 24%-i, yəni, 1.5 milyard nəfəri keçir. Son 20 il ərzində şəriət prinsiplərinə uyğun olaraq iş sistemi quran banklardakı aktivləri \$400 mlrd dollara qədər artışı göstərib. [53]

İslam İnkişaf Bankı üzvlərinin 35-ci illik toplantısının açılış mərasimində Prezident Cənab İlham Əliyev öz nitqində İslam İnkişaf Bankı ilə Azərbaycan arasındakı mühasibətlərin uğurla və eyni zamanda sürətlə inkişaf etdiyini qeyd edib. Prezident çıxışında buu səmərəli əməkdaşlıqdan böyük mənfəət əldə

edilmişdiyini və Azərbaycanın uğurlu iqtisadi inkişafında İslam İnkişaf Bankının tövhəsi təqdirəlayiqdir. Prezident çıxışında, gələcək illərdə də iqtisadi və ictimai məsələlərin həlli üçün bu əməkdaşlığın davam etdirilməsinin əhəmiyyətini qeyd etmişdir.

Prezident aşağıdakıları da vurğuladı: İİB ilə ölkəmiz arasında əməkdaşlığın əhəmiyyətli perspektivləri mövcuddur. Ölkəmizdə davamlı inkişaf dövrü davam edir və İİB-nin maliyyələşdirməsi ilə reallaşdırılmış layihələr müsbət nəticələr verir. Respublikamızın hərtərəfli inkişafını təmin etmək məqsədi ilə hökumət gələcəkdə də iqtisadi islahatları davam etdirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Ölkə prezidenti İİB ilə ölkəmizin əməkdaşlığının uğurlu olduğunu və bu uğura görə çox məmnun olduqlarını və gələcəkdə də bu əməkdaşlığın daha da inkişaf etdiriləcəyinə bərabər və qarşılıqlı səylər göndiriləcəyini qeyd etmişdir. [54]

Azərbaycan hökuməti və İslam İnkişaf Bankının nümayəndə heyəti mütəmadi işgüzar görüşlər keçirir. Bu görüşlər zamanı Azərbaycan hökumətinə yeni təkliflər təqdim edilir, eləcə də mövcud əlaqələrin inkişaf perspektivləri müzakirə olunur.

Azərbaycan hökuməti İslam İnkişaf Bankının qeyri-dövlət sahələrinə, o cümlədən real sektora investisiya qoyulması, böyük müəssisələrin birbaşa maliyyələşdirilməsi, şirkətlərin səhmlərini alaraq ortaqlar olma kimi sahələrdə fəaliyyətinin genişləndirilməsinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, sənaye parkları və zonalarının yaradılması, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya, maşın və avadanlıqların istehsalı, kimya sənayesi kimi prioritet sahələrə investisiya yatırılmasını təklif edib.

İslam İnkişaf Bankının məsul şəxsləri o cümlədən bankın vitse-prezidenti Sayed Ağa ölkəmizlə əməkdaşlıqda maraqlı olduqlarını dəfələrlə qeyd etmişdir. O ən son görüşlərin birində qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan hökuməti bizim ən etibarlı tərəfdaşlarımızdadır. Uzun illər birgə fəaliyyət və səmərəli əməkdaşlıq hər iki tərəf üçün gözəl nəticələr verib. Biz əlaqələrimizin genişləndirilməsi üçün bundan sonra da öz təkliflərimizi irəli sürəcəyik. Azərbaycandakı siyasi sabitlik və qeyri-

neft sektorunun inkişafına göstərilən dövlət qayğısı bizim investisiya imkanlarımızı genişləndirir. Azərbaycanda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi sahəsində görülən işləri diqqətlə izləyirik”. Vitse Prezident vurğulamışdır ki, İslam ölkələri üçün bu gün Azərbaycandan öyrəniləcək çox şey var.

İslam İnkişaf Bankının maliyyələşdirdiyi və kredit ayırdığı Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC ilə işgüzar əməkdaşlıq yüksək səviyyədədir. ASC və İİB arasında mütəmadi görüşlər keçirilir və mövcud əlaqələrin inkişafı perspektivləri müzakirə edilir. Bu görüşlərin birində ASC-nin sədri Əhməd Əhmədzadə bildirdi ki, əkin dövriyyəsinin artırılması məqsədi ilə Qarabağ kanalının yenidən qurulması və iri taxılçılıq təsərrüfatlarının yaradılması üçün meliorasiya və irriqasiya işlərinin görülməsi layihələrinin hazırlanmasına Bank texniki dəstək göstərib və göstərməkdə davam edir. Artıq bu layihələr maliyyələşdirməyə tam hazır vəziyyətdədir. Bankın vitse-prezidenti isə Azərbaycan hökumətinin istənilən təklifini müzakirə etməyə və bu layihələrin maliyyələşdirilməsinə tam hazır olduqlarını qeyd etdi. [55]

İslam İnkişaf Bankı eyni zamanda “Azərbaycan Dəmir Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin həyata keçirdiyi regional layihələrdə iştirak etməyə maraq göstərir. Bu məqsədlə İslam İnkişaf Bankının MDB ölkələri üzrə regional direktoru Hişan Maruf ilə səmimi dostluq şəraitində keçən görüşdə son dövrlər Azərbaycan dəmir yolu sektorunda həyata keçirilən islahatlar, beynəlxalq və regional layihələrin icra vəziyyəti, qarşıda duran vəzifələr haqqında məlumat verən “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC-nin sədri Cavid Qurbanov, ortamüddətli perspektivdə Azərbaycanın regional logistik mərkəzinə çevrilməsinin əsas strateji hədəflərdən biri olduğunu bildirib, həmçinin təkcə regional deyil, artıq qlobal əhəmiyyətə malik “Şimal-Cənub” Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizinin yenidənqurulması istiqamətində atılan addımlar barədə məlumat verib. Layihə çərçivəsində “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC ilə İslam İnkişaf Bankı arasında əməkdaşlıq imkanları ətraflı müzakirə edilib. [57]

İİB ilə Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi arasında əməkdaşlıq uğurla davam etməkdədir və bu əməkdaşlığın gələcək perspektivləri ilə bağlı müzakirələr aparılır. Bu məqsədlə 19.01.2017-ci ildə Kənd Təsərrüfatı naziri Heydər Əsədov və İİB-nin vitse-prezidenti Sayed Ağanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti arasında görüş keçirilib.

Görüşdə İİB-nin fəaliyyətinin müxtəlif sahələri əhatə etdiyini və üzv ölkələrdə vacib əhəmiyyət kəsb edən sahələrin inkişafına dəstək verməyin əsas məqsədləri olduğu nəzərə çatdırılıb və kənd bölgələrinin kompleks inkişaf etdirilməsinə nəzərdə tutan layihə çərçivəsində təklif olunan əlavə və dəyişiklikləri müdafiə edərək, müəyyən ediləcək ehtiyacların yerli mütəxəssislər tərəfindən müəyyən edilməsi məqsədilə İİB tərəfindən texniki komandanın göndərilməsini n müvafiq olduğu bildirilib. [58]

İslam İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlığın perspektivləri maliyyə sektoru və real sektor olaraq iki istiqamətdə dəyərləndirilir:

İqtisadiyyat Nazirliyi ilə İslam İnkişaf Bankı arasında texniki dəstək barədə saziş imzalanıb. İmzalanmış qarant sazişi 200 min USD həcmindədir. Sazişə əsasən, İslam bankçılığının Azərbaycanda geniş şəbəkədə fəaliyyət göstərmək imkanları tədqiq ediləcək. Sazişə görə, Azərbaycan respublikasında bank və maliyyə sektorunda keçərlili olan qanunvericiliyin təhlil edilərək ölkəmizdə İslam bankçılıq sisteminin tətbiqi imkanlarını araşdıraraq və lazımi təkliflər toplusunun tərtib edilməsini nəzərdə tutulur. Beləcə, İSLAM BANKÇILIQ növlərinin tətbiqi təşviq ediləcək və təkliflər veriləcək.[56]

Məlum olduğu kimi, İslam bankçılığı dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində Yaponiya, Böyük Britaniya, Honk-Konqda geniş şəkildə və uğurla tətbiq edilib. Azərbaycandakı mövcud sabitlik İİB-ni bu maliyyə növünün Azərbaycanda tətbiqinə marağı artırır. Bu layihənin icrası həm də islam ölkələrinin birbaşa Azərbaycanda investisiya imkanları üçün əlavə imkanlar təmin edəcəyi nəzərdə tutulur. [55]

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası ilə İslam İnkişaf Bankı arasında yüksək səviyyəli əməkdaşlıq müvəffəqiyyətlə davam edir. Son on ildə Bank ilə ölkəmiz arasında səmərəli əməkdaşlıq münasibətləri qurulmuş və nəzərdə tutulan layihələr uğurla inkişaf etməkdədir. Azərbaycanda gedən sürətli inkişaf proseslərinin əlaqələrin genişlənməsinə təkan verir. Azərbaycan ilə İslam İnkişaf Bankı arasında neft-qaz, elektrik enerjisi, su təchizatı, yol tikintisi, infrastruktur layihələrinin icrası, kənd təsərrüfatı və sənaye, sərmayə qoyuluşu sahələrində nümunəvi əməkdaşlıq bundan sonra da davam edəcəkdir. [59] Azərbaycanda İslam bankçılıq sisteminin təşəkkülü və inkişafı prosesində İİB ilə edilən əməkdaşlıq fəaliyyəti böyük əhəmiyyət daşıyır və yaxın gələcəkdə öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

3.2. Azərbaycan Respublikası ərazisində İslam bankçılıq sistemi sektorunun perspektivləri

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyimizi 1991-ci ildə yenidən bərpa etdikdən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi sahədə də öz müstəqil hüquqlarını formalaşdırmağa və suveren siyasət həyata keçirməyə başladı. Müstəqilliyin ilk dövrlərində iqtisadi və siyasi sabitsizlik, müharibə şəraiti ölkə iqtisadiyyatının daha da dağılmasına səbəb olmuş, iqtisadi islahatlar aparıla bilməmiş, əhalinin maddi vəziyyəti daha da ağırlaşmışdır.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra onun uzaqgörən siyasəti və məhsuldar fəaliyyəti nəticəsində, çətin şərtlər altında, respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı və beynəlxalq müasir iqtisadi sistemə integrasiyası sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu dövrdə ümummilli liderin rəhbərliyi ilə bazar sərbəst bazar iqtisadiyyatına keçilmiş, özəlləşirmə prosesi tamamlanmış və müasir beynəlxalq iqtisadi sistemə integrasiya olunmuşdur. [44]

Müasir iqtisadi sistemlərin önəmli bir amili olan maliyyə sistemində, iqtisadiyyatdakı müxtəlif qurumlar tərəfindən alınan yığım və investisiya qərarları zaman, miqdar və keyfiyyət baxımından effektiv səviyyədə tənzimlənməkdə və bu qərarların bir biri ilə ahəngli şəkildə inkişafı təmin edilməkdədir. Beləliklə maliyyə bazarında fond tələb və təklif edənlərin seçimləri uyğunlaşdırılaraq, iqtisadi inkişaf naminə ehtiyatlar ən məhsuldar sahələrə yönləndirilir.

Maliyyə sistemində əsas qurumlar şübhəsiz ki, banklardır. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarındakı innovasiyalar nəticəsində, müasir dövrdə ticarət bankları ənənəvi borc vermə və əmanət yığımı xidmətlərini inkişaf etdirərək, bank xidmət məhsullarını maliyyə sistemini daha da zənginləşdirməkdədirlər. [60]

Ölkənin İqtisadi inkişaf səviyyəsindən aslı olmayaraq, hərtərəfli və dinamik inkişafın təmin olunmasında həmin ölkənin bank sisteminin əsaslı dərəcədə əhəmiyyəti vardır. [61]

Ölkəmizin iqtisadiyyatının inkişafı məqsədi ilə İslam bankçılıq qurumları fondlarının ölkəyə cəlb olunması istiqamətində İslam İnkişaf Bankı (İİB) ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq qurulması lazımdır. Beynəlxalq maliyyə sisteminin bir parçası olan İslam bankçılıq sistemi daha çox "faizsiz maliyyə/bank sistemi" adı altında ifadə edilir. Müasir dövrdə bu sistem 1963-1966-cı illər ərzində Misirli iqtisadçı aliminin tərtib etdiyi müasir faizsiz maliyyə qurumu modeli əsasında ilk dəfə Misirdə tətbiq edilməyə başlanıb.

Müasir dövrümüzdə “faizsiz maliyyə sistemi” geniş kontingenti əhatə edir və bir çox İslam ölkələrində tətbiq edilməklə bərabər, müsəlmanların yaşadığı inkişaf etmiş və etməkdə olan ölkələrdə də tətbiq edilir.

Faizsiz maliyyə sistemi 50 ilə yaxın bir dövr keçərək formalaşmış və model olaraq sürətlə inkişaf etməkdədir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (IMF) son araşdırmasının nəticələrinə görə, İslam qaydaları əsasında fəaliyyət göstərən faizsiz maliyyə-kredit təşkilatlarına olan maraq sürətlə artır.

Azərbaycanda sürətlə inkişaf edən ənənəvi bank sistemində faizsiz maliyyə sisteminin tətbiqi və tez bir zamanda inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən maneələr mövcuddur. Bu sistemin Azərbaycanda inkişafına nail olmaq üçün geniş perspektivlər mövcuddur. Bu perspektivlər nəzərdən keçirilməli və araşdırılmalıdır. [62]

Azərbaycanda bir çox banklar, alternativ satış kanalları fonunda ənənəvi bankçılığa paralel olaraq, faizsiz bankçılığın ölkəmizin maliyyə sektorunda təşviqatını fəal aparan banklar və təşkilatlar mövcuddur. Belə ki, bu banklar 2007-ci ildən İslam İnkişaf Bankı Qrupuna daxil olan OSİİK tərəfindən faizsiz maliyyə sistemi sahəsində təşkil edilmiş muxtəlif təlimlərdə iştirak etmişdir. Nəticə etibarilə ilk dəfə olaraq kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi məqsədilə 1 mln. ABŞ dolları məbləğində resurs cəlb etmişdir.

Ölkəmizdə bu səpgidə xidmət göstərən banklar, istər OSİİK, istərsə də BİTMK tərəfindən cəlb olunmuş vəsaitləri islam qaydaları çərçivəsində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yönləndirmiş və faizsiz maliyyə sisteminin önəmli rolu və inkişaf perspektivlərinin geniş olması barədə mütəmadi təbliğat və təşviqat işləri aparır.

Hazırda bu bankların faizsiz maliyyə sistemi çərçivəsində tətbiq etdiyi maliyyə alətləri "Murabaha", "2 pilləli Murabaha" və "İjarə" sistemləridir.

Faizsiz maliyyə sistemi üzrə fəaliyyətin mövcud qanunvericilik ilə uyğunlaşdırılması və digər hazırlıq imkanlarını nəzərə alaraq, Azərbaycan bankları faizsiz maliyyə sistemi pəncərəsinin açılışı üzrə işləri yaxın gələcəkdə daha da sürətləndirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. [63]

Ölkəmizdə faizsiz maliyyə sistemini inkişaf etdirmək məqsədilə növbəti əsas addımların atılması əhəmiyyət kəsb edir. İlk öncə faizsiz bank sisteminin funksionallığını təmin etmək üçün əsas prinsipləri aydınlaşdırılmalı, cəmiyyətimizin reallıqları nəzərə alınmalı və əhaliyə çatdırılması mexanizmləri təsbit edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı bu sahədə tədqiqat, təhlil yazılarının (policy papers), maliyyələşməsi və ölkə üzrə bu kimi layihələrin iqtisadi-sosial təşkilat arasında reallaşdırılması və strateji yazıların nəzərdən keçirilməsi bu sahəsinin inkişafına öz müsbət töhfəsini verəcəkdir. Bu sistemi tənzimləyəcək icraedici sənədin Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən işlənib-hazırlanması və dövlət orqanlarına təqdim edilməsi faizsiz maliyyə sisteminin formalaşmasını təmin edəcəkdir. Faizsiz maliyyə sistemi ilə əlaqədar bütün əməliyyatların mümkün tənzimlənilmə və səmərəli reallaşdırılma qaydaları işlənib hazırlanmalıdır. Ənənəvi banklarda olduğu kimi faizsiz maliyyə sistemində də, müştərilərin yüksək səviyyədə təminatı və xidməti təmin edilməlidir. Bundan sonra, "Pilot alətləri" analiz edilməli və təcrübədən keçirilməlidir. [62]

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İslam bankçılıq sisteminin ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətini, işləyiş mexanizmini, risklərini, hüquqi bazasını, real iqtisadiyyatın inkişafına verəcəyi təkanı hərtərəfli tədqiq etmək, Azərbaycanda bu sektorun inkişaf perspektivlərini və bu istiqamətdə görülmən və görülməyəcək işləri kompleks təhlil edərək onların inkişafı ilə təkliflər və tövsiyyələr verməkdən ibarətdir.

Maqistr dissertasiyasında aparılan tədqiqatın əsasında aşağıdakı təkliflər və tövsiyyələr verilə bilər:

1. Azərbaycan Respublikası qeyri-neft sektorunun inkişafında xüsusi ilə maraqlıdır. Bu məqsədlə köklü islahatlar həyata keçirilməklə bərabər, iqtisadiyyatın inkişafına təkan verəcək bütün amillər nəzərə alınmaqda, bürokratik maneələr aradan qaldırılmaqda, region, xüsusən, İslam ölkələri ilə əməkdaşlıqlar genişləndirilməkdə, beynəlxalq qurumlarla bu istiqamətdə bir sıra layihələr icra olunmaqdadır.

2. Bir ölkənin inkişafı üçün investisiya imkanlarının artırılması, buna bağlı olaraq maliyyə mühitinin şəffaflaşdırılması, layihələrin maliyyələşdirilməsi imkanlarının asanlaşdırılması və maliyyələşmənin maya dəyərinin aşağı olmasını təmin etmək lazımdır. Bundan başqa, daxili və xarici maliyyə resurslarının dövrüyyəyə cəlb edilməsi üçün bütün insanların öz vəsaitlərini istifadə etmə imkanını təmin etmək qarşıda duran əsas məsələlərdəndir.

3. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda uçot dərəcəsi yüksəkdir. Bu da banklar tərəfindən verilən kredit faizlərinin artışına səbəb olur. Belə ki, banklar kredit vermək yerinə 15-17%-lə Maliyyə Nazirliyinin bondlarına vəsaiti yatırırlar. Faiz dərəcələri isə 20-35% nisbətində dəyişir. Xalis mənfəət marjalarının 15-20% olduğu bir rəqabət ortamında 20-30% olan faiz dərəcəsi ilə kredit istifadə edərək,

şirkət maliyyələşməsi mümkün deyildir. Bu səbəbdən də alternativ maliyyə mənbələrinin istifadə edilməsinə şərait təmin etmək lazımdır.

4. Alternativ maliyyələşdirmə mənbələrindən ən optimalı faizsiz maliyyə qurumlarının verdiyi fürsətlərdir. Faizsiz maliyyə sistemi səmavi dinlərin, o cümlədən İslam dininin qaydalarına əsaslanan bir sistemdir və mahiyyət etibarı ilə faizin verilməsini və qəbul edilməsini qadağan edir. İSLAM BANKÇILIQ anlayışına görə, pul bir əmttə deyil, alınıb-satıla bilməz pul yalnız məhsuldar şəkildə işlədikdən sonra qazanılmalıdır. Faiz iqtisadiyyatı insanları tənbelliyə alışdırar, maliyyələşdirmənin maya dəyərini yüksəldər, real iqtisadiyyatın inkişafına mane olur. Faizsiz maliyyə sistemində pulu borc verdikdə risklər paylanır və ona uyğun olaraq ödəniş və qazanclar həyata keçirilir.

5. Maliyyə qurumunun vəsitinin geri qayıtması dərəcəsi müştərinin nə dərəcədə uğurlu fəalliyət göstərməsindən asılıdır. Odur ki, İslam bankçılıq sisteminin kontekstinə uyğun olaraq, etik iş fəalliyəti, sərvətin bölüşdürülməsi, ictimai və iqtisadi ədalət, məşğulluğun artırılması, təqdim olunan layihələrin maya dəyəri aşağı maliyyə vəsaitləri ilə nəzarətli formada reallaşdırma imkanı, fərdlərin gözlənilən məsuliyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə yüksək şəkildə həyata keçirilə bilər.

6. Ənənəvi bank sektoru ilə faizsiz maliyyə sistemi arasındakı müqayisəli təhlildən də görsəndiyi kimi, faizsiz maliyyə sistemi hər baxımdan, həm makro iqtisadi, həm mikro iqtisadi, həm risklər, həm real iqtisadiyyata müsbət təsiri, ictimai bərabərliyin və cəmiyyətdə ədalətin təmin edilməsi, rant iqtisadiyyatına fürsət verilməməsi, iqtisadi mühitin şəffaflaşdırılması nöqteyi-nəzərdən daha məqsədəuyğundur.

7. Hal-hazırda dünyanın 80-ə yaxın ölkəsində ölkəsində, 300 yaxın maliyyə institutları və bankları qeyri-faiz sistemi əsasında öz fəalliyətlərini tənzimləyirlər. Alternativ maliyyə mənbəyi kimi qeyri-faiz sisteminin bir fürsət olduğunu dünyada 400 milyardə yaxın olan maliyyə əməliyyatları dövriyyəsi

təsdiq edir. Bu vəsaitləri ölkəyə cəlb etmək üçün uyğun ortamın təmin edilməsi lazımdır.

8. Azərbaycanın aparıcı islam ölkələri ilə sıx və müsbət əməkdaşlığı mövcuddur, Azərbaycan İslam konferansının aktiv üzvüdür. Bu təşkilat Azərbaycanı qeyd-şərtsiz dəstəkləyir və bundan sonra da dəstəkləməyə hazırdır. Eyni zamanda İslam İnkişaf Bankı Azərbaycanda bir sıra layihələrin maliyyələşdirilməsində aktiv iştirak edir və bundan sonra da iştirak edəcəkdir. Bu təşkilatlar Azərbaycanda faizsiz bankçılığın inkişafında maraqlıdır və bu sahənin inkişafı üçün lazımi araşdırmaların aparılması məqsədi ilə 200.000 USD məbləğində bir fond ayırmışdır. Əgər Azərbaycan hökuməti bu sahədə müvafiq addımlar atdığı təqdirdə, maddi, texniki və hüquqi dəstək qurum tərəfindən veriləcəkdir.

9. Azərbaycanda faizsiz maliyyə sisteminin tətbiqi və tez bir zamanda inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən hüquqi və iqtisadi maneələr mövcuddur. Bu sistemin Azərbaycanda inkişafına nail olmaq üçün geniş perspektivlər mövcuddur. Bu perspektivlər nəzərdən keçirilməli və araşdırılmalıdır. Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlar və reformlar çərçivəsində bununla əlaqədar müəyyən işlər görülcəyi təxmin edilir.

10. Azərbaycan əhalisinin əksəriyyətinin İslam dininə mənsub olması səbəbindən dolayı əhali və hökumət bu dinin dəyərlərinə əhəmiyyət verir və hörmətlə yanaşır. Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da inançlarından dolayı ənənəvi bank məhsul və xidmətlərindən imtina edən və istifadə edərkən çəkingən davranan insanlar mövcuddur.

11. Mərkəzi Bank Qanununda müvafiq dəyişiklik edilərək, bankların və ya bank olmayan maliyyə təşkilatlarının ticari əməliyyat aparılmasına qoyulan məhdudiyyətin aradan qaldırılması. Bu halda maliyyə qurumları murabaha əməliyyatlarının aparılmasına qanunvericilik imkan verəcəkdir.

12. Ənənəvi banklar tərəfindən İslam bankçılıq sisteminin qaydalarına uyğun maliyyə və bank xidmətlərinin göstərilməsi üçün müvafiq şərait təmin etmək

13. Dövlət qiymətli kağızlarının bir qisminin faizsiz əsaslara görə emissiyası

14. Maliyyə bazarlarına nəzarət palatasının tərkibində İslam bankçılıq qurumlarına nəzarət edən qurumun (department vs) təsis və nəzarət mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması

15. Mərkəzi bankın İslam bankçılıq qurumları üçün yenidən maliyyələşdirmə (uçot) dərəcələri siyasəti ilə deyil, bunun yerinə faizsiz (qarz əl həsən) maliyyələşdirmə metodundan istifadə etməsi daha məqsədəuyğun olardı

16. Azərbaycanda faizsiz maliyyə sisteminin tətbiqinin öz müsbət nəticələri qısa müddətdə hiss olunacaqdır. Belə ki, ənənəvi bank məhsul və xidmətlərindən iştirak etməyən insanlar öz vəsaitləri ilə real iqtisadiyyatın inkişafına tövhə verəcəklərdir. Bu vasitə ilə Azərbaycanda hələ də digər ölkələrlə müqayisədə mənfəət marjasının yüksək olması, bu maliyyə qurumları vasitəsi ilə xarici investisiyanın cəlb edilməsinə, xarici ticarətin inkişafına öz müsbət tövhəsini verəcəkdir.

17. Azərbaycanın beynəlxalq ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsi, istiqrarlı bir ölkə olması, investisiya üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi perspektivləri və bu vəsilə ilə gələcəkdə Azərbaycanın stratejik əhəmiyyətinin artması, Azərbaycanda istehsalın artışında əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Real iqtisadiyyatın inkişafı üçün əlavə maliyyə fondlarına ehtiyac olacaqdır. Bu fondların cəlb edilməsi üçün faizsiz maliyyə qurumları əlverişli bir fürsətdir. Eyni zamanda son dövrlərdə İslam o cümlədən ƏRəb ölkələri ilə sıx dostluq və əməkdaşlıq Azərbaycanı bu ölkənin investorları üçün cəlbedici edəcəkdir. Bu investorlar həm nağd vəsaitlərini bu qurumlar vasitəsi ilə dəyərləndirmək istəyəcəklərdir.

18. Bilindiyi kimi, Azərbaycanda uçot dərəcəsi 15% təşkil edir. Bu isə olduqca yüksək rəqəm olmaqla birlikdə, xarici investorlar, xüsusən İslam ölkələrindən olan investorlar və hətta İslam ölkələrinin özləri üçün də əlverişli və maraqlı ola bilər. Bunu nəzərə alaraq, həzinə istiqrazları ilə bərabər, Sukunun emissiya edilməsi və bunun bu ölkələrdə təbliğatı daha çox maliyyə əldə etmə imkanı verir. Bunun da nəticəsində uçot dərəcəsinə də öz müsbət təsirini edəcəkdir.

Yekun olaraq qeyd etmək istərdik ki, İslam bankçılıq sisteminin Azərbaycanda tətbiqinin heç bir riski olmamaqla bərabər, əlavə maliyyə imkanlarının bulunması, xarici investisiyanın cəlbi, real iqtisadiyyatın inkişafına maliyyə mənbələrinin yönləndirməsi, inançlarından dolayı öz vəsaitlərini investisiya kimi dəyərləndirməyən vətəndaşların vəsaitlərinin iqtisadi inkişafın təmininə yönləndirilməsi, iqtisadi sistemin şəffaflığının təmin edilməsi kimi müsbət təsiri olacaqdır. Bu sektorun inkişafı üçün qonşu ölkələrin təcrübələrindən (məsələn Türkiyə vs) geniş istifadə etmək mümkündür.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu,
https://www.cbar.az/assets/3291/Banklar_haqq%C4%B1nda.pdf
2. Yüce A., “Islamic Financial Houses İn Turkey”, Journal of Academy of Business and Economics, 2003
3. A Brief History of Banking,
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wQz-EggOi8QJ:highered.mheducation.com/sites/dl/free/007337590x/238719/AHistoryOfBanking.pdf+&cd=2&hl=az&ct=clnk&gl=az>
4. Ahmad Z., “Islamic Banking: State Of The Art”, Islamic Economic Studies, Vol.2, No:1
5. Zarakolu A., Bankacılar İçin Para ve Kredi Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara,1980
6. Çivi H., Para ve Banka, İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü Ders Notları, Erzurum, 1978
7. Atay S., Banka Muhasebesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, Isparta, 2003
8. Meybullayev M. İslam iqtisadiyyatı. Bakı, 2004.
9. Ramazan G., Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının Temel Yönetim Sorunları
10. Kərimov A.E., Kommersiya bankları bank xidmətlərinin göstərilməsinin baza əsası kimi, AZƏRBAYCANIN VERGİ XƏBƏRLƏRİ. 3/2011,
11. Tecer M., “Bankacılık Sektöründe Ticaret Bankaları ve Fon Yönetimi”, Amme İdaresi Dergisi, 1995

12. Yatırım ve Kalkınma Bankacılığı,
http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2552/mod_resource/content/3/Yat%C4%B1r%C4%B1m_%C5%9Eirketleri.pdf
13. Katılım Bankacılığı Nedir?
<http://www.bireyselyatirimci.com/katilim-bankaciligi-nedir/http://www.bireyselyatirimci.com/katilim-bankaciligi-nedir/>
14. Altan M.,: Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık,2001
15. Uzkesici N., Modern Banka Yönetimi ve Organizasyonu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994
16. Elitaş C., Özdemir Y., “Bankalarda İç Kontrol Sistemi”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2006
17. Özer R. Mevduat Bankaları, <http://www.iktisadi.org/mevduat-bankalari.html>
18. Özsoy İ., Türkiye’de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987
19. Bayındır S., İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005
20. Akgüç Ö., 100 Soruda Türkiye’de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992
21. Katılım Bankacılığı Sistemi Nedir?, Albaraka Türk Yayınları
22. Özsoy İ., Faiz ve Problemleri, Nil Yayınları, İzmir, 1993
23. Türkmenoğlu E., “Katılım Bankacılığı ve Türkiye’deki Finansal Yapı”, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2007
24. Eskici M., “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007
25. Yahşi F., “Özel Finans Kurumlarının Mevzuat Serüveni”, Bereket Dergisi, 2000, S.9

26. Özulucan A., - Deran A., “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü Dergisi, 2009, c.6, S.11
27. Cihangir A., Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma, Kayhan Yayınevi, İstanbul, 1986
28. Karapınar A., Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003
29. Aktepe İ.E., İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık, Erkam Matbaası, İstanbul, 2010
30. Tunç H., Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010
31. Yılmaz O.N, Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını, 2010
32. http://www.tkbb.org.tr/documents/tezler/Turkiyede_Katilim_Bankaciligi_ve_Katilim_Bankalarinin_Getirisi_ile_Alternatif_Yatirim_Araclari_Getirilerin_in_Analizi.pdf
33. Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?, Albaraka Türk Yayınları
34. Musa Başaran M., “Özel Finans Kurumlarında Hesap İşleri Düzeni”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003
35. İslam İnkişaf Bankı,
https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_%C4%B0nki%C5%9Faf_Bank%C4%B1
36. Katılım Bankaları 2012, Global Faizsiz Bankacılık, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2012
37. Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, y.y., 2007

38. İslâmi Bankalar Ve İslâmi Finans Kurumlari,
www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma17.doc
39. http://www.wdibf.com/islamic_banks.html
40. Özcan M.E., Hazıroğlu T., “Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı”, Bereket Dergisi, Albaraka Türk Yayınları, 2000, S.9
41. SERPAM, İslami Finans,
http://serpam.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2012/09/Islami_Finans.pdf s. 7
42. Akın C., Faizsiz Bankacılık Ve Kalkınma, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1986, s:116-117.
43. <http://www.regnum.ru>
44. http://www.azerbaijan.az/portal/economy/general/generalinfo_01_a.html, Azərbaycan iqtisadiyyati haqqında ümumi məlumat
45. Uçar M., Türkiye’de-Dünyada Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999 0
46. Katılım Bankaları 2016, Global Faizsiz Bankacılık, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını, 2016
47. Azərbaycan və İslam İnkişaf Bankı arasında Qrant Sazişi imzalanıb,
http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=4668:iib-18-01-2017&catid=8:news&Itemid=263&lang=az
48. <http://www.president.az/articles/21953>
49. http://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/abdulayeva_aysel.pdf
50. İslam İnkişaf Bankı,
https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0slam_%C4%B0nki%C5%9Faf_Bank%C4%B1
51. http://azertag.az/xeber/Indiyedek_Islam_Inkisaf_Banki_Azerbaycana_18_layihe_cherchivesinde_1_milyard_dollara_yaxin_vesait_ayirib_YENILANIB-1017419

52. İslam İnkişaf Bankı ilə davam edən layihələr,
http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=290&Itemid=178&lang=az
53. İslam İnkişaf Bankı və Azərbaycan,
<http://deyerler.org/15153-bslam-bnkbaf-banki-v-azrbaycan.html>
54. İslam İnkişaf Bankı qrupunun 35-ci illik toplantısının açılış mərasimində İlham Əliyevin nitqi, <http://president.az/articles/269?locale=az>
55. İslam İnkişaf Bankı: “Azərbaycan hökuməti bizim ən etibarlı tərəfdaşlarımızdadandır” <http://www.aztv.az/readnews.php?lang=az&id=28032>
56. İslam İnkişaf Bankı: “Azərbaycan hökuməti bizim ən etibarlı tərəfdaşlarımızdadandır” <http://www.aztv.az/readnews.php?lang=az&id=28032>
57. İslam İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlıq perspektivləri müzakirə olunub,
<http://ady.az/ru/news/read/242/43>
58. Nazir Heydər Əsədov İslam İnkişaf Bankının Vitse-Prezidenti Səyid Ağanın Rəhbərlik Etdiyi Nümayəndə heyəti ilə görüşüb,
<http://www.agro.gov.az/603-nazr-heydr-sdov-slam-nkaf-bankinin-vtse-prezident-sayed-aanin-rhbrlk-etdy-nmaynd-heytl-grb.html>
59. İlham Əliyev Ciddədə İslam İnkişaf Bankı Qrupunun prezidenti ilə görüşüb, <http://www.president.az/articles/14738>
60. <http://academicviews.qu.edu.az/az/articles/az%20Azərbaycan%20b1n-%20q%20t%20sadi-%20nki%20f%20b1nda-bank-sektorunun-rolu-85.html>, Azərbaycanın iqtisadi inkişafında bank sektorunun rolu, Osman Nuri Aras və Elçin Süleymanov
61. Əliyeva A., Ölkənin iqtisadi inkişafında bank sisteminin rolu və inkişaf istiqamətləri, <http://20il.cbar.az/ref01.html>,
62. Əlixanov A., İslam Bankçılığın özəllikləri və Azərbaycanda perspektivləri,
<http://banker.az/>, İsveç Krallığı, Lund Universiteti, İqtisadiyyat və İdarəetmə məktəbi, Maliyyə dərəcəsi üzrə magistr tələbəsi

63. <http://www.turanbank.az/bizim-bank/slam-bankl/>, islam bankçılığı
64. İslam Bankçılığın özellikləri və Azərbaycanda perspektivləri, <http://banker.az/>
65. https://www.researchgate.net/profile/Elchin_Suleymanov/publication/309533925_Beynlxalq_Maliyy_Tskilatları_v_Azərbaycan/links/5814f94208aeffbed6be2fce/Beynlxalq-Maliyy-Tskilatları-v-Azərbaycan.pdf?origin=publication_list
66. Çizakça, M, Risk Sermayesi Ve Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İSAV Yayınları, İstanbul.: 1993
67. Büyükdeniz, A., “Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri”, Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama, 31 Mayıs 1999
68. About Islamic development bank (IDB), <http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://24de0d5f10da906da85e96ac356b7af0>
69. Sümer, G., Onan, F., Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 17, Sayı 13, Ankara 2015

SUMMARY

Master's thesis topic in the **“Perspectives of implementation of Islamic banking system in Azerbaijan”**

The Azerbaijani economy is rapidly developing. More cost-effective funds are needed in this development process. One way of providing funds is by the development of the Islamic finance system. The cost of these funds is not only cheap but also helps to improve the real economy. This system is widespread in the world, especially in Islamic countries. The Islamic finance system in Azerbaijan has wide perspectives.

The theoretical infrastructure of the Islamic banking system has been dealt with in this thesis. Later, the historical development of the Islamic finance system and the experiences of various countries are summarized. Proposals have been made regarding the work to be done in order to develop the interest-free banking system in Azerbaijan. Academic and scientific research should be done first about this subject. Legal infrastructure should be regulated for the development of the interest-free banking system.

РЕЗЮМЕ

- Магистерская диссертация на тему «Перспективы внедрения Исламская банковская система в Азербайджане»

Экономика Азербайджана стремительно развивается. В этот период развития необходимо более подходящее финансирование. Один из способов финансирования является развитие исламской финансовой системы. Речь идет о том что хотя стоимость фондов низкое, но зато позволяет развитию экономики. Эта система по всему миру распространена особенно в Исламских Странах. В Азербайджане система Исламского финансирования имеет широкие перспективы.

В данной диссертации рассматриваются теоретические основы исламской банковской системы. Затем было рассмотрено историческое развитие исламской финансовой системы и опыт различных стран. Были предложены необходимые аспекты для развитие беспроцентной банковской системы в Азербайджане. Для начала по этой теме необходимо провести академические и научные исследования. Для развития беспроцентной банковской системы необходимо регулирование правовой инфраструктуры.